१. क्षेत्र र क्रम

क्र.स.	क्षेत्र	समावेश गर्नु पर्ने मुख्य बिषयवस्तु	कक्षा-१	कक्षा-२	कक्षा-३	कक्षा-४	कक्षा-५
१	**हाम्रो नगरपालिका**	• भौगोलिक अवस्था, परिवार, सिमाना , वनावट, जनसंख्या जातजाती, शैक्षिक संस्था तथा अन्य संघ संस्थाको विवरण	• आफ्नो परिवार • आफ्नो नगरपालिकाको नाम • आफ्नो टोलको नाम • आफ्नो विद्यालयको नाम	• आफ्नो नगरपालिकाको नाम, आफ्नो वडा नम्बर र आफ्नो वडाको विशेषताहरु	• आफ्नो नगरपालिकाको नाम, सिमाना र वडा संख्या • आफ्नो वडाको जातजातिको परिचय र विद्यालयको संख्या र नाम	• आफ्नो नगरपालिकाको नाम र सबै वडाहरुको सिमना • वडाको जातजाति विवरण, विद्यालय संख्या र नाम	• आफ्नो नगरपालिकाको नाम, सबै वडाहरुको सिमाना, जातजाति विवरण, विद्यालयहरुको तहगत संख्या र आफ्नो वडाको संघ संस्था बताउन
२	**प्राकृतिक स्रोत सम्पदा र जैबिक विविधता**	• प्राकृतिक स्रोत- बन जङ्गल, सामुदायिक बन, नदि, ताल, कुवा, डाडाँकाडा, • जैबिक विविधता- जडीबुटी, खानी, पानीका स्रोत ढुङ्गेधारा, घर पालुवा जनावर, जंगली जनावर, चराचुरुङ्गी र	• आफ्नो टोलको प्राकृतिक सम्पदाको परिचय • घरमा पालेको जनावर र पन्छीको विवरण	• टोलको प्राकृतिक सम्पदाको परिचय • घरपालुवा र बनजङ्गलको जनावर छुट्याउने • आफ्नो घर वरपरको बोट	• वाडको प्राकृतिक स्रोतको पहिचान • आफ्नो वाडमा पाइने जङ्गली जनावारको जानकारी	• आफ्नो नगर पालिकामा रहेका प्राकृतिक स्रोतको पहिचान र महत्व • आफ्नो नगर पालिकामा रहेका जङ्गली जनावरको जानकारी • जैबिक विविधता	• आफ्नो नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक स्रोतको पहिचान, फाइदा बेफाइदा र संरक्षण • आफ्नो नगरपालिकामा

		किटपतङ्ग		विरुवाको विवरण		बारे परिचय	रहेको जङ्गली जनावरको जानकारी • जैबिक विविधताको महत्व
३	**संस्कार, संस्कृति, सामाजिक मुल्य र मान्यता**	• जातजाति - गुरुङ्ग, तामाङ्ग, मगर, बाहृमण, क्षेत्री, नेवार, कुमाल, सार्की, दमाई, कामी, गन्दर्व, गिरी, माझी, भुजेल, मियाँ, राई • मठ मन्दिर, चैत्य बिहार, गुम्बा, मस्जिद, जात्रा, चाडपर्व, मेला • आनीबानी, मुल्य मान्यता • भाषा र भेषभूषा • गीत संगीत र बाझागाजा • ब्रत, उपवास, जन्म, मृत्यु, विवाह र संस्कार • शिष्टचार	• आफ्नो घर वरिपरिको जात भन्न सक्ने • आफ्नो घरमा प्रयोग गर्ने भाषा, पुजा, पर्वको जानकारी • आफनो घर परिवारको भेषभुषा • आफ्नो घरमा गर्ने आदर तथा सम्मानका शब्द भन्ने	• आफ्नो टोलमा बसोबास गर्ने जातजातिको विवरण • आफ्नो टोलका मठ मन्दिर, ब्रत, भाषा, मेला पर्व • आफ्नो घरमा अतिथि सम्मान, आदरका तरिका बताउन	• आफ्नो वाडमा बसोबास गर्ने जातजातिको विवरण • आफ्नो वाडका मन्दिर, ब्रत, भाषा, मेला पर्व • आफ्नो घरमा अतिथि आदर व्यक्ति पहिचान	• आफ्नो छिमेकी वाडमा बसोबास गर्ने जातजातिको विवरण • आफ्नो छिमेकी वाडका मन्दिर, ब्रत, भाषा, मेला पर्व • आफ्नो घरमा गर्ने अतिथि सम्मान, आदरका तरिका र प्रयोग गर्ने बानीको बिकास • जन्म, बिवाह र संस्कार	• आफ्नो नगरपालिकामा बसोबास गर्ने जातजातिको विवरण • आफ्नो नगरपालिका का मन्दिर, ब्रत, भाषा, मेला पर्व • आफ्नो घरमा गर्ने अतिथि सम्मान, आदरका तरिका र प्रयोग गर्ने बानीको बिकास • जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कार

४	**धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल**	• कोट, गढी, होमस्टे, पार्क, कृर्षि तथा पशु फार्म, गुफा, पाटीपौवा, पुल, नदी, कुवा ,धाम, मठ मन्दिर, घाट, ढुण्डुर, छहरा, गुम्बा चैत्य, मस्जिद	• आफ्नो टोलमा भएका ऐतिहासिक धार्मिक स्थालको पहिचान • आफ्नो टोलमा भएका ऐतिहासिक, पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान	• आफ्नो टोल र छिमेकी टोलमा रहेका धार्मिक स्थलहरुको नामवली संकलन • आफ्नो टोल र छिमिकी टोलमा रहेका ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलको नामवली संकलन	• आफ्नो वाडमा रहेका धार्मिक स्थलको नामावली संकलन र सामान्य परिचय • आफ्नो वाडमा रहेका ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलको नामावली संकलन र सामान्य परिचय	• आफ्नो नगरपालिकामा रहेका धार्मिक स्थलहरुको परिचय र महत्व • आफ्नो नगर पालिकामा रहेका ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय र महत्व	• आफ्नो नगरपालिकामा रहेका धार्मिक स्थलहरुको परिचय र संरक्षणका उपायहरु • आफ्नो नगरपालिकामा रहेका ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय, महत्व र संरक्षणका उपायहरु

५	**पराम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि**	• पेशा- आरान, सुचीकार, चर्मकार, सिकर्मी डकर्मी • उद्यमशिलता- विभिन्न हाते सिप (डोका, नाम्ला, छत्री,) • प्रविधि- जातो, ढिकी, कोल, खल, हलो जुवा, दादे, तान	• आफ्नो घरमा भएका अभिभावकको पेशाको परिचय • आफ्नो घरमा भएका अभिभावकको उद्यमशिलता र प्रविधिको परिचय • आफ्नो घरमा भएका अभिभावको परम्परागत औजारहरु बताउन	• आफ्नो वाडमा रहेको पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिहरुको प्रकार छुट्याई सामन्य परिचय	• आफ्नो वाडमा रहेका पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिहरु प्रकार, वनावट र प्रयोग	• आफ्नो नगरपालिकामा रहेका पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिहरुको महत्व र फाइदा वताउन	• आफ्नो नगरपालिकामा रहेका पेशा, उद्यमशिलता प्रविधिहरुको अन्तर सम्बन्ध बताउन र यसको आय आर्जन प्रयोग बारे बताउन
६	**पोषण, स्वस्थ्य जीवनशैली, सरसफाइ र स्थानीय खेलकुद**	• पोषण- पर्व र मौसम अनुसारका खानाहरु, स्थानीय घरमा निर्माण हुने खानाहरु (लिटो, खोले, जाउलो, ढिडो आदि), जङ्ग फुड र तिनको असर • स्वस्थ्य जीबनशैली- योग, प्राणायम, व्यायम, भोजन, • सरसफाइ- व्यक्तिगत एवं सामुदायिक	• घरमा खानेकुराहरुको नाम चिन्ने • आफ्नो व्यक्तिगत सरसफाई भन्न सक्ने • घरमा खेल्ने खेलहरुको नाम भन्न सक्ने	• पारिवारिक सरसफाई, सात्पाहिक खानेकुराहरु भन्न सक्ने • साथीहरु सँग खेल्ने खेलहरुको नाम भन्न र सो खेल खेल्न	• विभिन्न खेलहरुको परिचय र महत्व बताउन • दिवा खाजाको परिचय र आवश्यकता • व्यक्तिगत सरसफाई आफै गर्न सक्ने, आफ्नो घर सरसफाई	• विभिन्न खेलहरुको अभ्यास गर्ने • घरायसी पोषण र जङ्गफूड छुट्याउने • सरसफाईको धारणा • योग र व्यायमको परिचय	• सामुदायिक सरसफाई महत्व र आवश्यकता • सन्तुलित भोजनको परिचय र महत्व • योग र व्यायमको आवश्यकता र महत्व

		सरसफाइ • स्थानीय खेलकुद- डण्डीबियो, ठेलो, खोपी, गट्टा, बाघचाल, रुमाल लुकाई, घैटो फुटाइ, मुसो विरालो, लुकामारी, कवर्डी, भाले जुधाई, भाडाँकुडी, चि-मुसी चि आदि			• योग,ध्यान र व्यायम		
७	**प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र बातारणमैत्री विद्यालय**	• प्रकोप व्यवस्थापन- बाढी, पहिरो, भुक्षय, हावाहुरी, भुकम्प, चटयाङ्ग दुर्घटना- आगजनी, सडक दुर्घटना, करेन्ट लाग्नु, हिस्रक जनावारको टोकाई • वातावरण संरक्षण- बृक्षरोपण, करेसाबारी, , स्थानीय वातावरण र बातावरणमैत्री विद्यालय निर्माण	• वर्षा, तातो चिसो र दुर्घटना • बृक्षरोपण • हिस्रक जनावारहरुको नाम बताउन	• हावापानीको परिचय • बाल बगैचाको परिचय	• हावापानीको महत्व • प्रकोप/विपदको परिचय	• वातावरण, प्रकोप/ विपदको असर • वातावरण मैत्री विद्यालयको परिचय	• मानव निर्मित प्रकोप र प्राकृतिक प्रकोपको तुलना • वातावरण संरक्षण • वातावरणमैत्री विद्यालयको महत्व

❖ **पाठ्यवस्तुको बिस्तृतीकरण**

यस खण्डमा कक्षागतरुपमा बालबालिकाहरुले हासिल गर्ने सिकाइ उपलब्धि अध्ययन गर्ने बिषयवस्तु सम्भाव्य शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया क्रियाकलाप शिक्षण सामग्री र मूल्याङ्कन लाई प्रस्तुत गरिएको छ। पाठ्यवस्तुको विस्तृतीकरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

कक्षा-१

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धी	बिषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भाव्य क्रियाकलाप	शिक्षण सामाग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य भार
हाम्रो नगरपालिका	१. आफू र आफ्नो नगर वा गाउँ, टोलको नाम बताउन। २. परिवारका सदस्य संख्या तथा मुख्य सदस्यको नाम सोधन र भन्न। ३. परिवारका सदस्यले गर्ने कामका आधारमा भूमिका अभिनय गर्न। ४. नगरपालिकाको नाम र आफु वस्ने वडा वताउन। ५. आफ्नो विद्यालयको नाम र ठेगना बताउन।	१. आफू , आफ्नो परिवार र आफ्नो बास स्थान २. नगरपालिकाको सामान्य परिचय ३. विद्यालयको परिचय	१. आफू , परिवार र आफ्नो नगर वा वासस्थानको नाम २. परिवारका सदस्यहरुको नाम र संख्या ३.आफ्नो नगरपालिकाको नाम ४. आफ्नो विद्यालयको नाम	१. शिक्षकले आफ्नो परिचय(नाम, परिवार, वासस्थान) बताउने र यस क्रममा पारिवारिक पृष्ठभूमि झल्किने चित्र प्रदर्शन गर्दै आफुले परिचय गरी विद्यार्थीलाई परिचय दिन लगाउने । २. विद्यार्थीले परिचय दिँदा कठिनाइ आइपरेमा तलका प्रश्न सोध्ने जस्तै: क) तिम्रो नाम के हो? ख) तिम्रो घरमा कति जना हुनुहुन्छ? ग) तिम्रो घरमा को को हुनुहुन्छ? घ) तिमी कुन टोलमा बस्छौ? ३. नगरपालिकाको चित्र वा नक्सा प्रदर्शन गरी नाम भन्न लगाउने। ५.नक्सा वा चित्रमा दिइएको नगर/ टोलका आधारमा आफू बस्ने टोल/ विद्यालय पहिचान गर्न लगाउने। यसको थप अभ्यासका लागि युगल जोडी वा स-साना समूहमा छलफल गर्न लगाई साथी बस्ने नगर/ टोल र विद्यालय पनि पहिचान गर्न लगाउने। ६. सूचना प्रविधिका साधन उपयोग गरी	१. पारिवारिक पृष्ठभूमि झल्किने चित्र २. व्यक्तिगत तथा पारिवारिक पेसा जनाउने चित्र ३.नगरपालिकाको नक्सा वा चित्र ४. श्रब्यदृश्य सामग्री	१. विद्यार्थीले आफ्नो परिचय दिँदा नाम, परिवार र वासस्थानलाई समावेश गरे नगरेका आधारमा मापन गर्ने । २. विद्यार्थीले आत्मविश्वास तथा स्पष्टताका साथ प्रस्तुति गरे नगरेको अवलोकन गरी सिकाइ उपलब्धिको लेखाजोखा गर्ने। ३. छलफल, कुराकानी तथा भुमिका अभिनयमा देखाएको सक्रियता, कार्य सम्पादन सहकार्यात्मक व्यवहारका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने। ४. प्रश्नोत्तर तथा अन्य सन्दर्भमा नगरपालिकाको नाम, टोल तथा आफू वस्ने टोल/विद्यालय यकिन गरी सिकाइ उपलब्धिको मापन गर्ने।	२०

				नगरपालिकाको सामान्य परिचय दिने सामग्री प्रस्तुत गर्ने र त्यसका आधारमा कुराकानी तथा प्रश्नोत्तर गराउने ।			
प्राकृतिक स्रोत सम्पदा र जैबिक विविधता	१. आफ्नो बासस्थान वरपर रहेका ढुङ्गेधारा र इनारको अवलोकन भ्रमण गरी अवस्थिति बताउन। २. वासस्थान नजिकै रहेका कुवा तथा तालका बारेमा सोधखोज गरी अभिभावकसँग स्थलगत भम्रण गर्न। ३. वासस्थान नजिकै रहेका खोला वा नदीका बारेमा छोटकरीमा बताउन। ४. घरनजिकै रहेको डाडाँ पाखामा रहेका कुरा बताउन र नाम संकलन गर्न। ५. अभिभावक तथा शिक्षकसँग नजिकैको बन घुमी त्यहाँ रहेको	१. स्थानीय जल सम्पदा २. स्थानीय बनजङ्गल ३. आफ्नो घरमा रहेका जनावार र पन्क्षीहरु	१. स्थानीय जल स्रोत ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा, ताल, झरना, खोला र नदी २. स्थल स्रोत खेतबारी, चउर, मैदान, बनजङ्गल, सामुदायिक बन, डाडाकाँडा ३. आफ्नो घर र आफ्नो घरमा रहेका जनावार र पन्क्षीहरु	१. ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा, ताल, झरना, खोला र नदीको तस्विर, फोटा वा चित्र निर्माण गरी प्रदर्शन गर्ने ।चित्रका आधारमा ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा, ताल, झरना, खोला र नदीको स्वरुपका बारेमा छलफल गराई इनार, कुवा र ताल, झरना, खोला र नदीको धारणा दिने। २. विद्यार्थीको वासस्थान वा विद्यालय वरपर रहेका ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा ताल, खोला र नदीको स्थलगत अवलोकन भम्रण गर्ने गराउने। ३. स्थलगत अध्ययन भम्रणका क्रममा ढुङ्गेधारा, इनार , कुवा , ताल, खोला र नदीको बिशेष नाम भए नामसँग परिचित गराउने। ४. ढुङ्गाधारा, इनार, कुवा, ताल, खोला र नदीको अवलोकन भम्रण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्षको जानकारी दिने। जस्तैः पानीमा डुब्न सकिन्छ। पानीमा डुब्यो भने मृत्य हुन सक्छ वा मरिन्छ । पानीको स्रोत वरिपरि विभिन्न जीवजन्तु हुन्छन् । तिनीहरुले हामीलाई टोक्न वा लखेट्न सक्छन् ।खोला वा नदीले हामीलाई बगाउन	१. सान्दर्भिक तस्बिर वा चित्र ख) श्रब्यदृश्य सामग्री	१. ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा, ताल, झरना, खोला र नदीका चित्र प्रदर्शन गरी नाम भन्न लगाउने। २. ढुङ्गेधारा, इनार, कुवा, ताल, खोला र नदीमा जादाँ अपनाउनुपर्ने सावधानी बताउन लगाई सिकाइ उपलब्धीको लेखाजोखा गर्ने । ३. स्थल सम्पदामा पर्ने मुख्य मुख्य कुरा भन्न लगाउने। ४. आफ्नो घरमा रहेका जनावार र पन्क्षीहरुको नाम लेख्न लगाउने।	२०

	नचिनेका बोटबिरुवाको नाम सोध्न र चिनेकाको नाम भन्न । ६. आफ्नो घरमा पालिएका जनावार र पन्क्षीहरुको नाम बताउन सक्नेछन्।			सकिन्छ । ५. घरनजिकै रहेको खेतबारी, चउर र डाडाँको अवलोकन भम्रण गराउने, जस्तै: डाडाँमा हरियाली छ ।डाडामाधेरै रुख छन् । रुखमा धेरै चरा बस्छन् । ६. अभिभावक तथा शिक्षकसँग नजिकैको बन घुमी त्यहाँ रहेको नचिनेको बोटबिरुवाको नाम सोध्न र चिनेकाको नाम भन्न लगाउने अवलोकनपछि थाहा पाएका बोटबिरुवाका नाम समेटिएको सुची निर्माण गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने मौखिम रुपमा भन्न लगाउने। ७. आफ्नो घरमा पालिएका जनावार र पन्क्षीहरुको सूची निर्माण र विभिन्न चित्रहरु ८. सूचना प्रविधिको उपयोग गरी सान्दर्भिक सङकलन र प्रदर्शन गर्ने गर्न लगाउने ।			
संस्कार, संस्कृति, सामाजिक मुल्य र मान्यता	१. स्थानीय रुपमा मनाइने चाडपर्वको सुची बनाउन। २. आफ्नो घरमा मनाइने चाडपर्वको बारेमा बताउन र सहभागी हुन । ३. आफ्नो जातको समुहक्षेत्र पहिचान गर्ने र भेषभुषा बताउन सक्ने।	१. स्थानीय चाडपर्वको परिचय २. घरको भेषभुषा ३. आफ्नो जात जाति विवरण ४. शिष्टचारका शब्दहरु	१. स्थानीय स्तरमा बिभिन्न जातजातिहरुले मनाउने चाडपर्वहरु २.स्थानीय स्तरमा मनाइने विभिन्न चाडपर्वहरु, भेषभुषा र खानेकुराहरुको नाम ४.स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्व	१. आफ्नो घर र छरछिमेकमा मनाइने चाडपर्वको नाम भन्न लगाउने र छफफल गराउने। २.स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्वहरु सँग सम्बन्धित गीत गाउन लगाउने ३.स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्वहरु सम्बन्धित बिभिन्न प्रकारका पोस्टर, चित्रहरु (जस्तै जमरा राखेको, टीका लगाएको, देउसीभैलो खेलेको आदि) देखाई छलफल गराउने। ४.स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्वहरु	१.स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्व सँग सम्बन्धित गीत २. स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्व सँग सम्बन्धित बिभिन्न प्रकारका पोस्टर, चित्र ३.स्थानीय स्तरमा मनाइने	१. आफुले मनाउने चाडपर्वको नाम भन्न लगाउने। २. चाडपर्वमा खाइने खानेकुराको नाम भन्न लगाउने। ३. चाडपर्व मनाउने तरिकाका बारेमा अभिनय गर्न लगाउने। ४. आफ्ना परिवारमा मनाउने चाडपर्वको सूची बनाउन लगाउने। ५. शिष्टचारको अभिनयका तरिकाहरु	४०

	४. सामन्य शिष्टचारको व्यवहार गर्ने ।		सम्बन्धित क्रियाकलापहरु ५. शिष्टाचार	सम्बन्धित चाडपर्व मनाएको भिडियो देखाउने। ५.स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्वहरु कसरी मनाइन्छ अभियान गर्न लगाउने ६. आफ्नो घर परिवारका सदस्यहरुमा शिष्टचार गर्ने सम्बन्धी अभिनय गरि सो अनुसार गर्न लगाउने।	चाडपर्वमनाएको भिडियो ४. श्रब्य दृश्य सामग्रीहरु	६. शिष्टचार गर्ने समन्धी शब्दहरुको नाम भन्न लगाउने।	
धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१. आफ्नो वरिपरि रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको नाम बताउन।	१. स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय	१. धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको नाम	१. शिक्षकले स्थानीय टोल स्तरमा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थालहरुको नाम बताउने। २. शिक्षकले स्थानीय टोल स्तरमा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय क्षेत्रहरुको क्षेत्र भ्रमण गर्न लगाई कक्षामा छलफल गराउने। ३. शिक्षकले त्यस्ता स्थानहरुको तस्बीर/भिडियो खिची कक्षा कोठामा प्रदर्शन गराउने। ४. ऐतिहासिक/ धार्मिक ठाउँहरुको चित्रमा रङ्ग भर्न लगाउने। ५. नगरपालिकाको नक्सामा आफ्नो वरिपरिका धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थानहरुको पहिचान गर्न लगाउने।	१. तस्बिर, भिडियो, पोष्टर २. श्रब्य दृश्य सामाग्रीहरु	१. धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थानहरुको नाम भन्न लगाउने। २. फोटा, भिडियो देखाएर स्थान पहिचान गर्न लगाउने। ३. विभिन्न धार्मिक ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको चित्र कोर्न रङ्ग भर्न लगाउने।	२०

परामपरागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि	१. आफ्नो परिवारका सदस्यहरुले गर्ने पेशा बताउन। २. आफ्नो छिमेकका मानिसहरुले गर्ने पेशाहरु बताउन । ३. स्थानीय पेशामा प्रयोग हुने औजार वा साधनको नाम बताउन।	१. स्थानीय परम्परागत पेशाको परिचय २. आफ्नो घरमा प्रयोग हुने औजारहरुको परिचय	१. आफ्नो परिवारका सदस्यहरु (आमाबुवा, काका काकी, दाजुदिदी आदि) ले गर्ने कामहरु २. आफ्नो घरकामानिसहरुले गर्ने पेशाहरु ३.आफ्नो घरमा प्रयोग हुने औजार वा साधनको नाम	१.आफ्नो घरका मानिसहरुले गर्ने बिभिन्न कामहरुको सूची बनाई विद्यार्थीहरुमाझ प्रस्तुत गर्ने ।जस्तै: तरकारी खेतीमा काम गर्ने, कार्यालयमा जागीर गर्ने, पसल गर्ने, माटाका भाडाँ बनाउने, सिलाई बुनाई गर्ने आदि । २. विद्यार्थीहरुलाई आफ्ना घरका सदस्यहरु (आमाबुवा, काकाकाकी, दाजुदिदी आदि) ले गर्ने कामहरु के के हुन् भनी पालैपालो सोध्ने र कामसँग सम्बन्धित पेशा/ व्यवसायको नाम बताई दिने । जस्तै: खेतबारीमा काम गर्न, कृषक, पढाउने शिक्षक, माटाका भाडाँ बनाउने कुमाले आदि । ३.आफ्नो घरमा प्रयोग हुने औजार वा साधनको नामको सूची बनाई फोटो सहित देखाउने ।	१.घरका मानिसहरुले गर्ने बिभिन्न कामहरुको सूची, ब्रोसियर, पोस्टर भिडियो । २.आफ्नो घरमा प्रयोग हुने औजार वा साधनको नामको फोटो सहितको सूची	१. आफ्ना परिवारका सदस्यहरुले गर्ने कामहरुबारे बताउनुहोस् । २. कुनै काम गरिरहेको चित्र देखाई के गरिरहेको छ भनेर चिन्न लगाउने । ३.घरमा प्रयोग हुने औजारहरु चिन्न लगाउने । ४. साधन/औजारको साधरण प्रयोगको अभिनय गर्न लगाउने ।	२०
पोषण, स्वस्थ्य जीवनशैली, सरसफाइ र स्थानीय खेलकुद	१. शरीरका अङ्गहरु सरसफाइ गर्न। २. व्यक्तिगत सरसफाइको लागी आवश्यक सामग्रीको नाम भन्न । ३. सरसफाइ गर्नुपर्ने स्थानको सूची बनाउन। ४. आफ्नो र घरको सरसफाइ किन गर्नु	१. शरीरका अङ्गहरुको सरसफाइको परिचय २. घर र विद्यालयको सरसफाइ ३. घरमा खेल्ने खेलहरुको नाम ४. पोषणयुक्त खानाका प्रकार	१. नाक, मुख, आखाँ, कान, कपाल, गोडा र शरीरको अन्य भागको सरसफाइ २. सरसफाइका सामाग्री ब्रश, मञ्जन, काँगियो, साबुन, रुमाल आदिको प्रयोग ३.विभिन्न खेलहरु	१. सफा र फोहोरी बालकको फोटो देखाइ दाँज्न लगाउने। २. बालबालिकाहरु सफा भए नभएको हेरी सफा गर्नका लागि सहजीकरण गर्ने ३. सरसफाइका सामग्रीहरु देखाउने, भन्न लगाउने र लेख्न लगाउने । ४. आफूले खाने कुराहरुको नाम भन्न लगाउने। ५. घरमा खेल्ने खेलहरुको विभिन्न नामहरु भन्न लगाउने।	१. सफा र फोहोर बालकको तस्बिर २. सरसफाइका सामाग्रीहरु ३. सफा र फोहोर घर, विद्यालयको फोटो ४. पोष्टर, चित्र र चार्ट	१. शरीर सरसफाइ गर्नका कारण विद्यार्थीहरुलाई भन्न लगाउने । २. ब्रश, मञ्जन, काँगियो, साबुन, रुमाल आदिको प्रयोग गरि सरसफाइ गर्न लगाइ अवलोकनका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने । ३. कक्षाकोठा र आफु सुत्ने कोठा किन सफा राख्नु पर्छ भन ।	२५

	पर्छ भन्न। ५. घरमा नियमित खानेकुरा भन्न ६. घरमा खेल्ने खेलहरुको नाम बताउन।		४. घर, आगन शौचालयको सरसफाई ५. घरमा प्रयोग हुने खाद्य सामाग्री फलफूल आदि।			४. तिमीले खेल्ने खेलहरु भन। ५. तिमीले खाने फलफूल/खानहरु भन्न लगाउने।	
प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र बातावरणमैत्री विद्यालय	१ हावा पानीको परिचय दिन। २. विद्यालय बालबगैंचाको सामन्य परिचय दिन। ३. वर्षा, हावा हुरी छुट्याउन। ४. आफ्नो घर छिमेकमा रहेका हिस्रक जनावारको नाम भन्न सक्ने। ५. आफ्नो घर वा करेसावारीमा भएको बोट विरुवा भन्न सक्ने।	१. हावापानीको परिचय २. बालबगैंचाको परिचय ३. हिस्रक जनावारको परिचय ४. घर, आगन करेसावारी र वोटविरुवाको परिचय ५. दुर्घटनाको परिचय	१. गर्मी-जाडो हावापानी २. बालबगैंचामा रोपिने बिभिन्न फुल बनवस्पतिको नाम ३. आगलागी, बाढी, पहिरो सवारी साधन दुर्घटना ४. हिस्रक जनावारको नाम पहिचान गर्न	१. जाडो वा गर्मी वा तत्कालको हावापानीको बारेमा प्रश्नोत्तर गरी छलफल गर्ने । २. सम्भव भए फुलका बोट र नभए चित्र देखाउदै नाम सोध्ने, बताइ दिने र छलफल गराउने। ३.आफ्ना घर वरिपरि अवलोकन भ्रमण गराउने । ४. हिस्रक जनावारहरुको चित्र वा श्रव्यदृश्य सामग्रीबाट जानकारी गर्ने ५. आफ्ना वरिपरि रहेका बालउद्यानहरुको अवलोकन गराउने र त्यहाँ रहेका वोटविरुवाहरुको नाम भन्न लगाउने। ६. सम्भव भए सम्म प्रविधिको प्रयोग वा चित्र देखाउने	१. बाक्लो वा पातलो लुगा लगाएको मानिसको चित्र २. पानी पर्दा वा घामलाग्दा छाता ओढेको मानिसको चित्र, पोस्टर आदि । ३. स्थानीय क्षेत्रमा पाइने विरुवाहरुको नमुना। ४. प्रकोप सम्बन्धी श्रब्यदृश्य सामग्री ५. हिस्रक जनावारहरुको सम्बन्धीत चित्र	१. जाडो समयमा लगाउने लुगाको नाम भन्न लगाउने। २. गर्मी समयमा लगाउने लुगाको नाम भन्न लगाउने । ३. पानी परेको बेला वा घामलागेको घर बाहिर निस्कदा प्रयोग हुने सामानको नाम भन्न लगाउने। ४. घरबाट १ वटा फुल वा विरुवा ल्याई नाम सहित बताउन लगाउने साथै बालबगैंचामा रोप्न लगाउने । ५. हिस्रक जनावारहरुको नाम बताउने। ६. दुर्घटनाबाट हुने कुनै एक क्षति बताउने।	१५

कक्षा-२

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धी	बिषषवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भाव्य क्रियाकलाप	शिक्षण सामाग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य भार
हाम्रो नगरपालिका	१. नक्सा वा चित्रका आधारमा राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वाड चिन्न र भन्न। २. राइनास नगरपालिकाको वडागत साध सिमना बताउन। ३. राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वडागत विशेषताको सूची निर्माण तथा प्रदर्शन गर्न।	१. राइनास नगरपालिकाको परिचय २. राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वडागत विशेषता र साध सिमना	१. राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वाडमा रहेका साध सिमना २. राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वाडको विशेषता (वस्ती, सहर, नदीनाला, बनजङ्गल, मठमन्दिर, बाटो घाटो सडक आदि)	१. राइनास नगरपालिका वरपर रहेका नगरपालिका/ गाउँपालिकाका नक्सा वा चित्र प्रदर्शन गर्ने। चित्र वा नक्साका आधारमा आफ्नो नगरपालिका चिन्ने र नगरपालिकामा रहेकावाडहरुको साध सिमाना भन्न । २. प्रदर्शित नक्सा र चित्र जस्तै गरी चित्र वा नक्सा कोर्न लगाउने। ३. कोरिएको नक्सामा वस्ती वा सहर, नदीनाला बनजङ्गल, मठमन्दिर लगायत पक्ष समावेश गर्न लगाउने। यस कार्यमा विद्यार्थीहरुलाई शिक्षकले आवाश्यकता अनुसार सहजिकरण गर्ने तथा नमुना प्रदर्शन गरी राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वडागत साध सिमना बताउन लगाउने। ४. आफ्नो वडाको विशेषता भएको सूची प्रदर्शन गर्ने र त्यसमा छलफल एवम् प्रश्नोत्तर गर्न लगाउने। ५. विद्यार्थीलाई स-सना समूहमा विभाजन गरी प्रदर्शित सूचीमा थपघट गर्दे समुहको तर्फबाट मौलिक प्रस्तुति गर्न लगाउने। ६. आफ्नो वडाका साध सिमानाको अवलोकन भ्रमण गर्न लगाउने। ७. स्थलगत भ्रमण गरी आफ्नो वडागत	१. वरपरका पालिकासहितको राइनास नगरपालिकाको नक्सा वा चित्र २. राइनास नगरपालिकाको वडागत विशेषता समेटिएको सूची ३. श्रव्यदृश्य सामग्री	१. प्रदर्शित नक्सा वा चित्रका आधारमा राइनास नगरपालिकाको आफ्नो वाडको पहिचान गरे नगरेका आधारमा लेखाजोखा गर्ने। २. प्रदर्शित नक्सा वा चित्र जस्तै गरी चित्र वा नक्सा कोरे नकोरेको अवलोकन गर्ने। ३. कोरिएको नक्सामा वस्ती वा सहर, नदीनाला, बनजङ्गल, मठमन्दिर, साध सिमना सही ढङ्गले राखे नराखेको हेरी सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने। ४. विद्यार्थीले आत्मविश्वास तथा स्पष्टताका साथ प्रस्तुति गरे नगरेको अवलोकन गरी सिकाइ उपलब्धीको लेखाजोखा गर्ने। ५. छलफल, कुराकानी तथा भूमिका अभियानमा देखाएको सक्रियता, कार्य सम्पादन, सहकार्यात्मक व्यवहारका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने। ६.राइनास नगरपालिका र	२०

				विशेषता टिपोट गर्न लगाउने। ८. आफ्नो वडाका विविध पक्ष समेटिएको श्रब्यदृश्य सामग्री प्रस्तुत गरी विद्यार्थीको टिपोटसँग तुलना तथा प्रश्नोत्तर गर्न लगाउने। ९. विद्यार्थीलाई पनि आफ्नो वडागत विशेषता झल्किने चित्र फोटो बनाउन र चार्ट तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न उत्प्रेरित गर्ने र यसका लागि आवश्यकता अनुसार शिक्षक तथा अभिभावकको सहयोग लिन लगाउने।		आफ्नो वडाको विशेषताको सूची निर्माण तथा प्रदर्शन गर्न सके नसकेका तथा यस्तो कार्य गर्दा विषयवस्तुको ज्ञान र यसको प्रस्तुतीकरणका आधारमा सिकाइको मापन गर्ने। ७. अभिभावकसँगको छलफल तथा अन्तक्रियाका आधारमा आफ्नो वडागत विशेषता टिपोट गर्ने परियोजना कार्य।	
प्राकृतिक स्रोत सम्पदा र जैबिक विविधता	१. प्राकृतिक स्रोतको परिभाषा बताउन। २. प्राकृतिक स्रोतका प्रकार बताई उदाहरण प्रस्तुत गर्न। ३. आफ्नो वाडमा रहेका खेतबारी तथा स्थानीय बन जङ्गलमा पाइने बोटबिरुवा सङ्कलन गरी नाम बताउन। ४.उपलब्ध बोटबिरुवा पहिचान गरी अभिभावक तथा	१. प्राकृतिक स्रोतको सामान्य परिचय २. मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड, गुफा र प्राकृतिक स्रोतको सम्बन्ध ३. जङ्गली जनावार ,पशु पन्क्षी र किटपतङ्ग	१. प्राकृतिक स्रोतको अर्थ, परिभाषा र प्रकार २. स्थानीय बोटबिरुवाको नाम र वर्गीकरण ३. मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड, गुफा वरपर रहेका प्राकृतिक स्रोत ४. मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड, गुफा र प्राकृतिक स्रोत सम्बन्ध ५. जङ्गली जनावार, पशु पन्क्षी र	१. प्राकृतिक स्रोतको अर्थ र परिभाषा लेखी कक्षामा प्रदर्शन गर्ने र यसबाट मौलिक परिभाषा बनाउन विद्यार्थीलाई उत्प्रेरित गर्ने। यस क्रममा विभिन्न उदाहरण दिदै सिकाइलाई सहज र प्रभावकारी बनाउने। २. प्राकृतिक स्रोतका प्रकार र तिनका बिभिन्न उदाहरण प्रस्तुत गरी त्यसका आधारमा प्रश्नोत्तर तथा छलफल गर्ने गराउने। ३. खेतबारी तथा स्थानीय वन जङ्गलमा पाइने बिरुवा, पात डाँठ, जरालगायत सङ्कलन तथा प्रदर्शन गर्न लगाउने। प्रदर्शन गरिएका वोटविरुवाको नाम पनि भन्न लगाउने। यस क्रममा धेरैभन्दा धेरै वोटविरुवा सङ्कलन गर्न हौसला प्रदान गर्ने। ४. उपलब्ध बोटविरुवा र तिनले गर्ने काममा आधारित भई परियोजना कार्य गर्न लगाउने।	१. घरपालुवा तथा जङ्गली जनावार र किटपतङ्गका तस्बिर वा चित्र २. श्रब्यदृश्य सामाग्री ३. ताल, नदी, खोला, झरना, इनार र कुवाका चित्रहरु	१. विद्यार्थीका कार्यकलापको निरीक्षण गरेर २. व्यक्तिगत र सामूहिक छलफलका आधारमा सिकाइको मापन गरेर ३. प्रश्नोत्तर गरेर ४. कक्षाकार्य तथा परियोजना कार्यको परीक्षण गरेर। ५. व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखन गरेर। ६. आत्मविश्वासपूर्ण स्पष्ट प्रस्तुति र अभ्यासलाई उपयोग तथा अभिलेखीकरण गरेर। ७. प्राकृतिक स्रोत र जैविक पक्षहरुको सुची तयार गर्न	२०

	शिक्षकको सहयोगमा तिनीहरुको काम बताउन। ५. मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड र गुफा वरपर रहेका प्राकृतिक स्रोत चिन्न र भन्न। ६. जानकार व्यक्तिहरुको सहयोग लिई मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड , गुफा र प्राकृतिक स्रोतको सम्बन्ध बताउन। ७. आफ्नो घर तथा वडामा रहेका जङ्गली जनावार र पन्क्षीहरु सुचिकरण गर्न।		किटपतङ्ग	यस क्रममा अभिभावक तथा शिक्षक स्वयमले सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्ने। यस्तो कार्य विद्यार्थीलाई एकल वा समूहमा गराउने। परियोजनाका कार्यको प्रगति वा प्रतिवेदन कक्षामा प्रस्तुत गर्ने। यसका आधारमा कक्षामा अन्तरक्रिया पनि गर्ने लगाउने। ५. आफ्नो वाडमा रहेका स्थानीय बोटबिरुवाको तस्विर खिची वा उस्तै चित्र निर्माण गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने। एकले बनाएको चित्रको नाम अर्को विद्यार्थीलाई भन्न लगाउने। ६. आफ्नो क्षेत्र तथा वाडमा रहेका मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड र गुफा वरपर अवलोकन भ्रमण गराउने वा त्यहाँ चित्र खिचि कक्षामा प्रस्तुत गर्ने। त्यसका आधारमा उक्त स्थान वरपर रहेका प्राकृतिक स्रोत चिन्न र भन्न लगाउने। ७. जानकार व्यक्तिको सहयोग लिई मन्दिर, गुम्बा, बिहार, कुन्ड, गुफा र प्राकृतिक स्रोतको सम्बन्ध बताउन लगाउने । ८. आफ्नो वाडमा रहेका जङ्गली जनावारहरुको चित्र प्रदर्शन गर्ने ९. पशु पन्क्षी तथा किटपतङ्गहरुको चित्रहरुको प्रदर्शन गर्ने।		लगाई त्यसको मूल्याङ्कन गर्न लगाएर । ८. जङ्गली जनावारहरुको सुची तयार पार्ने । ९. चित्रमा देखाइएका जङ्गली जनावारको नाम लेख्न लागउने र पशु पन्क्षी तथा किटपतङ्गहरुको सुची बनाउन लगाउने।	

संस्कार, संस्कृति, सामाजिक मुल्य र मान्यता	१. स्थानीय रुपमा बनाई चाडपर्वको सुचि बनाउन। २. आफ्नो वाडमा मनाइने रितिरिवाज/मेला पुजाहरुको सुची बनाउन। ३. आफ्नो वाडमा रहेका जातजातिको समुह क्षेत्र पहिचान गर्ने भेषभुषा बताउन सक्ने। ४. घरमा र छर-छिमेकमा शिष्टचार शब्दहरु प्रयोग गर्न सक्ने। ५. आफ्नो टोलमा रहेका मठ मन्दिर, गुम्बा, चर्च, चैत्य मस्जिद आदि ।	१. विभिन्न चाडपर्वहरु २. विभिन्न रितिरिवाजहरु ३. शिष्टचारमा प्रयोग हुने विभिन्न शब्दहरु	१. आफ्नो वाडमा मनाइने चाडपर्वहरु क्रियाकलापहरु २. स्थानीय स्तरमा प्रयोग हुने भेषभुषाहरु ३. गितहरु, खानेकुराहरुको सुचि ४. स्थानीय स्तरमा मनाइने रितिरिवाजहरु ५. शिष्टचारमा प्रयोग हुने विभिन्न शब्दहरु र त्यसको प्रयोग ६. स्थानीय स्तरमा लाग्ने मेलाहरु	१. आफ्नो वाड तथा छर छिमेकमा मनाइने विभिन्न धर्मका चाडपर्वहरु जानकारी गराउने। २. स्थानीय स्तरमा मनाइने चाडपर्वहरु सम्बन्धित बिभिन्न प्रकारका पोस्टर, चित्रहरु (जस्तै जमरा राखेको, टीका लगाएको, देउसीभैलो खेलेको आदि) देखाई छलफल गराउने। ३. स्थानीय स्तरमा मनाइने रितिरिवाज भेषभुषका चित्र पोष्टर देखाउने र छलफल गर्ने। ४. आफ्नो परिवार, छिमेकमा प्रयोग गर्ने शिष्टचारका शब्दहरुको पहिचान गर्ने र त्यसलाई समुहगत रुपमा छुटाई नाटकको रुपमा अभिनय गर्ने। ५. स्थानीय स्तरको मठ मन्दिर साँस्कृति सम्पदाको अवलोकन भम्रण गराई त्यसको व्याख्या गर्ने। ६. आफ्नो भाषा सम्बन्धी बोलीचाली कक्षामा समुह बनाई भाषा पहिचान गराउने। ७. विभिन्न धर्म, चाडपर्व, मेला, भेषभुषा सम्बन्धी श्रब्य दृश्य सामाग्रीहरु देखाउने।		१. विभिन्न चाडपर्वहरुको सुचिकरण गर्न लगाउने। २. विभिन्न रितिरिवाज/मेलाको सुचिकरण गर्ने। ३. विभिन्न भेषभुषाको चित्रहरु बनाउन लगाउने। ४. शिष्टचारमा प्रयोग हुने शब्दहरु लेख्न लगाउने तह अनुसार शिष्टचारका शब्दहरु छनौट गर्न लगाउने। ५. आफ्नो वाडमा रहेका मठ मन्दिरहरुको सुचि भन्न लगाउने।	४०
धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१. आफ्नो वरिपरि रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय	१. स्थानीय तहको आफ्नो वडामा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र	१. आफ्नो वडा भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरु	१. शिक्षकले स्थानीय तहको आफ्नो वडामा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थालहरुको नाम बताउने र महत्व उल्लेख गर्ने।	१. धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको	१. धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थानहरुको नाम भन्न लेख्न लगाउने। २. फोटो, भिडियो देखाएर स्थान	२०

	स्थलहरुको नाम बताउनर लेख्न। २. आफ्नो वडाभित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान गर्ने र त्यसको महत्व बताउन सक्ने।	पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान र महत्व	२. आफ्नो वडामा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरुको सुचि तयार गरी त्यसको महत्व बताउन	२. शिक्षकले स्थानीय तहको आफ्नो वडामा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय क्षेत्रहरुको क्षेत्र भ्रमण गर्न लगाई कक्षामा छलफल गराउने। ३. शिक्षकले त्यस्ता स्थानहरुको तस्बीर/भिडियो खिची कक्षा कोठामा प्रदर्शन गराउने। ४. ऐतिहासिक/ धार्मिक ठाउँहरुको चित्रमा रङ्ग भर्न लगाउने। ५. नगरपालिकाको नक्सामा आफ्नो वरिपरिका धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थलहरु (होमस्टे, पार्क, कृषि फार्म, मठ मन्दिर आदि) को पहिचान गर्न लगाउने ।	तस्बिर, भिडियो, पोष्टर २. श्रब्य दृश्य सामाग्रीहरु	पहिचान गर्न लगाउने र महत्व उल्लेख गर्ने। ३. विभिन्न धार्मिक ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको चित्र कोर्न लगाउने। ४. धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थानको नाम र महत्व भन्न र लेख्न लगाउने।	
परामपरागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि	१. आफ्नो छिमेकका मानिसले गर्ने पेशा/व्यवसायको महत्व बताउन। २. टोल छिमेकमा प्रयोग हुने औजारहरुको काम बताउने।	१. स्थानीयस्तरको परामपरागत पेशाको सुची २. स्थानीय र परम्परागत पेशाको महत्व ३. स्थानीय स्तरमा प्रयोग हुने औजारहरुको नाम र तिनीहरुको काम	१. आफ्नो घर र छिमेकका मानिसले गर्ने पेशा/व्यवसायको सुची र महत्व २. स्थानीय मानिसहरुले परम्परागत रुपमा गर्दे आएका पेशा/काम सम्बन्धी वर्णन ३. स्थानीय स्तरमा प्रयोग हुने	१. विद्यालय नजिकको कुनै गाउँको अवलोकन भ्रमण गराई त्यहाँका मानिसहरुले के-के काम गरिरहेका छन् देखाई बताईदिने र स्थानीय क्षेत्रमा मानिसहरुले गर्ने कामहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने । २. पेशा व्यवसायबाट मानिसलाई हुने फाइदाहरुको बारेमा बारेमा बुदाँगत रुपमा छलफल गर्ने। ३. स्थानीय व्यवसायीलाई विद्यालयमा बोलाई पेशा व्यवसायको महत्वको बारेमा बताउन लगाउने। ४. आफनो तहको घर तथा वाडमा प्रयोग हुने स्थानीय औजारहरुको साधन संकलन गर्ने	१. स्थानीय मानिसहरुले गर्ने बिभिन्न कामहरुको सूची, ब्रोसियर, पोस्टर भिडियो २. पेशा व्यवसायबाट मानिसलाई हुने फाइदाहरु बुझाउने चार्ट ३. प्रविधि सम्बन्धी चित्र तथा पोष्टर	१. आफ्नो विद्यालय वरिपरीको गाउँ/सहरमा बस्ने मानिसहरुले गर्ने कामहरुको सूची बनाउनुहोस । २. कुनै काम गरिरहेका चित्र देखाई के गरिरहेको छ भनेर चिन्न लगाउने ३. आफ्नो घरको अभिभावकले गर्ने काम र त्यस कामबाट के-के फाइदा भएको छ भन्ने बारेमा आफ्नो अभिभावकलाई सोधी कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस। ४. स्थानीय औजारहरुको नाम र	२०

			औजारहरुको सुची	(सम्भव भए सम्म) वा सो सम्बन्धी चित्र देखाई औजारहरुको नाम लेख्न लगाउने र सो औजारको काम भन्न लगाउने।		काम भन्न लगाउने।	
पोषण, स्वस्थ्य जिवनशैली, सरसफाइ र खेलकुद	१. व्यक्तिगत सरसफाइ गर्ने सामाग्रीहरुको महत्व बताउन। २. आफ्नो शरीरको सरसफाइ गर्न। ३. दैनिक गरिने सरसफाइको सूची बनाउन। ४. स्थानीय खेलहरु भन्न र खेल्न। ५. पोषणयुक्त खानाका परिकार बताउन। चाडपर्वमा खाइने खानाहरुको नाम भन्न।	१. शरीरको सरसफाइ गर्ने तरिका र अभ्यास २. स्थानीय खेलहरुको सुची ३. पोषणयुक्त खाना र बालबालिकाहरुको जीवनशैली	१. सरसफाइका सामग्री, ब्रस, साबुन, रुमालको महत्व २. शरीरको सरसफाइ, नुहाउने, कपडा सफा राख्ने तरिका ३. हातमुख धुने, नुहाउने, ब्रस गर्ने, कपडा धुने, कपडा धुने, नङ्ग काट्ने, कपाल कोर्ने ४. स्थानीय खेल (लुकामारी, रुमाल लुकाई चुङ्गी, गट्टा) ५. शारीरिक तथा स्वास्थ्यको बिकास ६. सामुहिक भावनको बिकास ७. पोषणयुक्त खानाका सुचिहरु ८. असल अभ्यासहरु	१.व्यक्ति सरसफाइ गर्ने सामाग्रीको प्रयोग सम्बन्धी जोडी अन्तरक्रिया गराइ भन्न लगाउने। २. शरीर सरसफाइ गरेको चित्र देखाउँदै छलफल गराउने। ३. शरीरका अङ्गहरुको सरसफाइ गर्ने विधि र सरसफाइको महत्व दर्शाउने भिडियो कक्षाकोठामा प्रदर्शन गरी छलफल गराउने । ४. हातमुख धुने, नुहाउने, ब्रश गर्ने, कपडा धुने, नङ्ग काट्ने, कपाल कोर्ने अभ्यास गराउने। ५. स्थानीय खेलहरु जस्तै लुकामारी, रुमाल लुकाई, चुङ्गी, गट्टा खेल्न। शिक्षकले विद्यार्थीलाई अभ्यास गराउने र समुहगत रुपमा खेल खेल्न लगाउने। ६. पोषणयुक्त खानाहरुको सुचि तयार गर्ने र त्यसका पोष्टरहरु देखाउने ७. केही जीवनशैलीको योगहरु अभ्यास गराउने।	१. ब्रश, साबुन, रुमाल २. शरीर सरसफाइ गरेको चित्र ३. शरीर सरसफाइ गरेको भिडियो ४. पावर पोइन्ट स्लाइड ५. पोषण युक्त खानाहरुको सुचि र चित्रहरु	१. शरीरका अङ्गहरु जस्तै हात, खुट्टा, दाँत सरसफाइ गर्ने तरिका भन्न । २. शरीरका कुनै दुई ओटा अङ्ग सफाइ गरेर देखाउ। ३. सरसफाइ गरेर आए नआएको यकिन गरी पृष्ठपोषण दिने। ४. लुकामारी, रुमाल लुकाइ, चुङ्गी, गट्टा खेल्न लगाउने अवलोकन गरी सोका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने। ५. पोषणयुक्त खाना सुचि बनाउने। ६. पोषणयुक्त खाने कुराहरु पोष्टरबाट चिन्न लगाउने।	२५

प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र बातावरणमैत्री विद्यालय	१. हावापानीको परिचय बताउन। २. विद्यालय बालबगैचाको आवश्यकता र महत्वा बताउन ३. ब्यक्तिगत दुर्घटना र प्राकृतिक प्रकोष छुट्यान।	१. हावापानीको महत्व २. बाल बगैंचाको आवश्यकता र महत्व ३. व्यक्तिगत दुर्घटना र प्राकृतिक प्रकोप	१. आफु बसेको ठाउँको जाडो गर्मी हावापानी २. जाडो मौसम र गर्मी मौसममा हुने अन्नवाली, तरकारी बाली, फलफुल ३. बढी जाडो र बढी गर्मी मौसमबाट बच्ने उपाय ४. विद्याललय बालबगैंचाको परिचय ५. बालबगैचा बनाउनु पर्ने कारण ६. बिद्यालय बालबगैंचाबाट हुने फाइदा ७. दुर्घटना र प्रकोप सम्बन्धी सामन्य जानकारी	१. जाडो वा गर्मी वा तत्कालको हावापानीको बारेमा प्रश्नोत्तर गरी छलफल गर्ने। २. विभिन्न अन्नवाली, तरकारी बाली, फलफूलको नमूना देखाई कस्तो हावापानीमा उत्पादन हुने हो छलफल गराउने। ३. बाक्लो लुगा, पातलो लुगा आदि लगाइने कारणबारे छलफल गराउने। ४. बगैचामा रोपिने विरुवाको नाम उदाहरणको दिई प्रस्तुत गर्ने। ५. विद्यालय तथा वडामा रहेका बालबगैचा बनाउनु पर्ने कारणको सूचि प्रस्तुत गर्ने। ६. बालबगैचाबाट हुने फाइदाहरु छलफल गराउने। ७. विद्यालयम रहेको बालबगैचामा अवलोकन भ्रमण गराउने। ८. दुर्घटना र प्रकोप सम्बन्धी सामन्य जानकारी गराउने सो सम्बन्धी पोष्टर देखाउने र त्यस घटनाको श्रब्य दृश्यबाट प्रष्ट पार्ने।	१. बाक्लो वा पातलो लुगा लगाएको मानिसको चित्र २. पानी पर्दा छाता ओढेको चित्र वा पोस्टर आदि ३. अन्नबाली, तरकारीबाली, फलफूल नमुना ४. बालबगैंचाको चित्र, पोस्टर ५. स्थानीय क्षेत्रमा पाइने सयपत्री, गोदावारी, मखमली, लालुपाते, लालिगुरास, वेगनवेलो जाई, चम्पा आदिको फूल,पात वा विरुवा वा चित्र	१. जाडो समयमा लगाउने लुगाको नाम भन्न लगाउने। २. गर्मी समयमा लगाउने लुगाको नाम भन्न लगाउने। ३. पानी परेको बेला घर बाहिर निस्कदा प्रयोग हुने सामनको नाम भन्न लगाउने। ४. विभिन्न अन्नवाली, तरकारी वाली, फलफूलको नमूना देखाई कस्तो हावापानीमा उत्पादन हुन्छ सोध्ने। ५. घरबाट ५ वटा फूल वा विरुवा ल्याई नाम सहित बताउन लगाउने साथै बालबगैंचा रोप्न लगाउने।	१५

कक्षा-३

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धी	बिषयवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भाव्य क्रियाकलाप	शिक्षण सामाग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य भार
हाम्रो नगरपालिका	१. राइनास नगरपालिकाको नाम सबै वाडहरुको संख्या भन्न। २. आफ्नो वडाको जनसंख्या, जातजातिको जनसंख्या र परिचय दिन। ३. राइनास न.पा को तहगत विद्यालयको संख्या भन्न । ४. राइनास नगरपालिकाको नामाकरण बिषयवस्तु बोध गरी आवश्यकता र सन्दर्भका आधारमा वर्णन गर्न। ५. नगरपालिकाको क्षेत्रफल बताउन।	१. राइनास नगरपालिकाको भौगोलिक विभाजन तथा प्रशासनिक विभाजन सम्बन्धी बिषय वस्तु २. आफ्नो वाडको जातजातिगत विवरण ३. राइनास नगरपालिकाको तहगत विद्यालयहरुको विवरण ४. राइनास नगरपालिकाको सामन्य इतिहास	१. राइनास नगरपालिकाको भौगोलिक नक्सा सहितको विवरण २. जातजातिको जनसंख्या र त्यसको वनावट ३. विद्यालयहरुको विवरण	१. राइनास न.पाको नक्साबाट राइनास न.पा को भौगोलिक सिमाङ्कन प्रष्ट पार्ने। २. राइनास नगरपालिका भित्र आफ्नो वडामा बसोबास गर्ने जातजातिको विवरण संकलन गरी तिनको बनावट प्रष्ट पार्ने। ३. राइनास न.पा भित्रका तहगत विद्यालयहरुको विवरण संकलन गरी तिनको संख्या बताउने।	१. राइनास नगरपालिकाको नक्सा २. अडियो, भिडियो, फोटो र पोष्टरहरु ३. श्रब्य दृश्य सामग्री	१. राइनास नगरपालिकाको सिमाना बताउने। २. राइनास न.पा भित्रका वडा संख्या बताउने। ३. राइनास न.पा अन्तर्गत आफ्नो वडाका जातजातिको विवरण ४. आफ्नो कक्षा र विद्यालयको जातजातीको विवरण बताउने। ५. राइनास न.पा भित्रका तहगत विद्यालयहरुको संख्या बताउने।	२०
प्राकृतिक स्रोत सम्पदा र जैबिक	१. आफ्नो वडा भित्र रहेका प्राकृतिक स्रोतहरुको पहिचान	१. प्राकृतिक स्रोतको अवस्था २. स्थानीय सम्पदा	१. आफ्नो वडा भित्रको प्राकृतिक स्रोतको वितरणको	१. आफ्नो वडाका प्राकृतिक स्रोतका नाम र यिनीहरुको विवरणको अवस्था चित्रण हुने नक्सा, चित्र वा तालिका बनाई कक्षामा प्रस्तुत	१. सान्दर्भिक तस्विर वा चित्र २. श्रब्यदृश्य	१. आफ्नो वडाका प्राकृतिक स्रोतका नाम भन्न लगाउने २. विद्यार्थीका कार्यकलापको	२०

विविधता	गरी त्यसको चित्रण र प्रस्तुति गर्न। २. प्राकृतिक स्रोतको महत्व बोध गरी मौखिक तथा लिखित रुपमा अभिव्यक्त गर्न। ३. अभिभावक, शिक्षक वा अन्य जानकार व्यक्तिको सहयोग लिई स्थानीय सम्पदाका बारेमा जानकारी हासिल गरी छोटकरीमा बताउन। ४. स्थानीय सम्पदाको महत्व वोध गरी बुदाँगत रुपमा प्रस्तुत गर्न। ५. आफ्नो वडामा पाइने जङ्गली जनावार, किटपतङ्ग र चराचुरुङ्गीको बारेमा बताउन ।	३. जैबिक विविधता	अवस्था २. आफ्नो वडा भित्रको नर्सरी वा बनजङ्गलको अवलोकन ३. आफ्नो वडामा पाइने जङ्गली जनावार, चराचुररुङ्गी र किटपतङ्गको अवस्था	गर्ने। उक्त नक्सा, चित्र वा तालिकाका आधारमा छलफल तथा प्रश्नोत्तर गर्न लगाउने। नक्सा, चित्र वा तालिकामा केही थपघट गर्नुपर्ने भएका सोका लागि विद्यार्थीलाई उत्प्रेरित गर्ने। २. कक्षामा छलफल गरिएका विषयबस्तुहरुलाई विद्यार्थीको समूह निर्माण गरी स्थलगत अध्ययन भ्रमण गर्न लगाउने र सोका आधारमा तिनीहरुको नाम संकलन गर्न लगाउने। यसका लागि विद्यार्थी आफ्नो पायक पर्ने स्थानका स्रोत वा भिन्न स्थानका स्रोत वा मिश्रित हुने गरी विद्यार्थीको समूह बनाई समूहमा काम गर्न उत्प्रेरित गर्ने। ३. समूहबाट संकलन भएका विवरणहरुलाई समेटी शिक्षकले राइनास नगरपालिकाभित्रको प्राकृतिक स्रोत अवस्था पुन: बताइदिने। ४. दैनिक कार्यव्यवहार तथा स्वास्थ्य जीवन शैलीका लागि प्राकृतिक स्रोतको महत्व बताई त्यसका आधारमा छलफल तथा प्रश्नोत्तर गराउने। छलफल तथा प्रश्नोत्तरलाई मौखिक तथा लिखित दुवै रुपमा अभ्यास गराउने। उक्त अभ्यासका उत्पादनलाई स्वमूल्याङ्कन, सहपाठी मूल्याङ्कन तथा समूह मूल्याङ्कन गर्ने वा गराउने अवसर प्रदान गर्ने। ५. आफ्नो वडाका स्थानीय सम्पदाका विभिन्न सामग्री वितरण वा प्रदर्शन गरी तिनीहरुको	सामग्री	निरीक्षण गरेर २. व्यक्तिगत र सामूहिक छलफलका आधारमा सिकाइको मापन गरेर। ३. प्रश्नोत्तर गरेर ४. प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण गर्ने तरिका बताउन लगाउने। ५. आफ्नो वरिपरिका जङ्गली जनावारको नाम बताउन र लेख्न। ६. आफ्नो वडा भित्रका किटपतङ्गहरुको नाम बताउन र लेख्न।	

				अध्ययन गर्न लगाउने ६. विद्यार्थीको पूर्वज्ञान , अनुभव र अध्ययन गरिएका सामग्रीका आधारमा स्थानीय सम्पदाको मौलिक परिचय निर्माण तथा प्रस्तुत गर्न सहयोग गर्ने ७. परिचय निर्माणका क्रममा आएका विषयवस्तु समेटी यसको महत्व सम्बद्ध बिषयवस्तु टिपोट गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने। ८. उल्लिखित कार्य गर्दा सुचना प्रविधिलाई मध्यमका रुपमा उपयोग गरी उपलब्ध श्रब्यदृश्य सामग्री प्रदर्शन गर्ने।विषयवस्तुलाई थप स्पष्ट पार्न आवश्यकतानुसार सामगी निर्माण र प्रयोग पनि गर्ने गराउने।			
संस्कार, संस्कृति, सामाजिक मुल्य र मान्यता	१. आफ्नो वडामा बसोबास गर्ने जातजातिको विवरण बताउन। २. आफ्नो वडामा रहेका मठ मन्दिर तथा अन्य धार्मिक सम्पदाको अवस्था बताउन। ३. आफ्नो वडामा मनाइने विभिन्न चाडपर्वहरु एवं	१. विभिन्न चाडपर्वहरु, रितिरिवाज, शिष्टाचार लगायतका शब्दहरु	१. आफ्नो वडामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरुको अवस्था पहिचान गरि छलफल गराउने। २. आफ्नो वडा भित्रका मठ मन्दिर तथा अन्य धार्मिक सम्पदाको अवस्था पहिचान गर्ने। ३. विभिन्न	१. विद्यार्थीलाई आफ्नो जातिय समुह पहिचान गर्ने खालका क्रियाकलाप शिक्षकले गराउने र तिनीहरुको अवस्था र मेलमिलापको महत्व उल्लेख गर्ने। २. वडा भित्रका मठ मन्दिर एवं अन्य धार्मिक स्थलहरुको अवलोकन भ्रमण गर्न लगाइ तिनको महत्व उल्लेख गर्ने। ३. विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले मनाउने चाडपर्वको भिडियो प्रदर्शन गरी तिनको महत्व उल्लेख गर्ने। ४. जातजातिले लगाउने भेषभुषाको आधारहरु सहितको भिडियो प्रदर्शन गरी तिनको पहिचान	१. तस्बिर, भिडियो, श्रब्य दृश्य सामाग्री र नक्सा	१. आफ्नो वडामा रहेका जातजातिको अवस्था पहिचान गर्न लगाउने। २. आफ्नो वडा भित्रका मठ मन्दिर लगायत अन्य धार्मिक स्थलहरुको सूची बनाइ महत्व उल्लेख गर्ने। ३. आफ्नो वरिपरि मनाउने चाडपर्वको विवरण संकलन गरी तिनको महत्व उल्लेख गर्ने। ४. भेषभुषाका आधारमा जातिय पहिचान गर्न लगाउने।	४०

	मेलाहरुको बारेमा बताउन। ४. जातजातिको पहिचान गर्ने भेषभुषाको बारेमा बताउन सक्नेनछन्। ५. शिष्टाचारका शब्दहरु प्रयोग गर्न सक्नेछन्।		समुदायका मानिसहरुले मनाउने चाडपर्वहरुको बारेमा छलफल गराइ तिनीहरुको महत्व बताउने। ४. जातजातिले लगाउने भेषभुषाका आधारमा तिनको पहिचान गर्ने। ५. शिष्टाचारमा प्रयोग हुने विभिन्न तरिकाहरुको अभ्यास र अभिनय गराउने।	गर्न लगाउने। ५. शिष्टाचारमा प्रयोग हुने विभिन्न तरिकाहरुको अभ्यास र अनुकरण गरी तिनको आवश्यकता बोध गराउने।		५. शिष्टाचारमा प्रयोग हुने विभिन्न तरिका एवं अभ्यास गर्ने।	
धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१. आफ्नो वडा भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको नाम लेख्र र बताउन साथै तिनको महत्व बताउन। २. आफ्नो वडा भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको	१. धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान र महत्व	१. आफ्नो वडा भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको अवस्था २. आफ्नो वडामा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलको परिचय	१. शिक्षकले आफ्नो वडामा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र महत्व बताउने। २. शिक्षकले वडास्तरमा रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको अवलोकन गराइ कक्षामा छलफल गराउने। ३. शिक्षकले त्यस्ता धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको तस्बिर, भिडियो खिची कक्षाकोठामा प्रदर्शन गराउने। ४. धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय क्षेत्रहरुको चित्र बनाउने।	१. तस्बिर, भिडियो, श्रब्य दृश्य सामाग्री र नक्सा	१. आफ्नो वडा भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको फोटो देखाइ पहिचान गर्न लगाउने। २. त्यस्ता धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको महत्व लेख्र लगाउने। ३. आफ्नो वडा भित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको नाम र तिनको चित्र कोर्न लगाउने।	२०

	पहिचान गर्न।			५. नक्सामा आफ्नो वडा भित्र रहेका त्यस्ता क्षेत्रहरुको पहिचान गर्न लगाउने।			
परम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि	१. आफ्नो वडामा भएका स्थानीय परम्परागत पेशाको संरक्षणका उपायहरु प्रस्तुत गर्न। २. स्थानीय परम्परागत प्रविधिबाट निर्मित सामग्रीहरुको प्रयोग बताउन।	१. स्थानीय र परम्परागत पेशा र प्रविधिको महत्व २. स्थानीय पेशा व्यवसायमा प्रयोग हुने औजारहरुको महत्व ३. औजारहरु र प्रविधिको वनावट	१. स्थानीय परम्परागत पेशाको संरक्षणका उपायहरु २. स्थानीय परम्परागत प्रविधिबाट निर्मित सामग्रीहरुको उपयोग जस्तैः हलो-जोत्न, नाङ्लो- अन्न केलाउन,सुकाउन, पानीघट्टा- अन्न पिस्न आदि	१. स्थानीय क्षेत्रमा पाइने स्थानीय परम्परागत प्रविधिबाट निर्मित सामग्रीहरुको सूची बनाउन लगाउने र उक्त सामग्रीहरुको जस्तैः हलो- जोत्न, नाङ्लो- अन्न केलाउन,सुकाउन, पानीघट्टा - अन्न पिस्न उपयोग बारे छलफल गर्ने। २. परम्परागत सामग्रीहरु जस्तै हलो, नाङ्लो, पानीघट्टा, ढिकी, जातो र तान आदि बनाउने मानिससँग भेट गराई निर्माण प्रकिया अवलोकन गराउने। ३. स्थानीय परम्परागत पेशाको संरक्षणका उपायहरुबारे जानकारी दिन स्थानीय विज्ञबाट प्रस्तुतिकरण गर्न लगाई निष्कर्ष दिने।	१. स्थानीय परम्परागत प्रविधिबाट निर्मित सामग्रीहरुको सूची र तिनीहरुको उपयोग सम्बन्धी ब्रोसर, पोस्टर भिडियो २. पेशा व्यवसायबाट मानिसलाई हुने फाइदाहरु बुझाउने चार्ट	१. स्थानीय क्षेत्रमा पाइने स्थानीय परम्परागत प्रविधिबाट निर्मित सामग्रीहरुको चित्र सहित सूची बनाउनुहोस । २. स्थानीय क्षेत्रमा पाइने स्थानीय परम्परागत प्रविधिबाट निर्मित सामग्रीहरुको उपयोगबारे प्रश्नोत्तर गर्ने। ३. पेशा व्यवसायबाट मानिसलाई हुने फाइदाहरुको सूची तयार पारी प्रस्तुत गर्न लगाउने।	२०
पोषण, स्वस्थ्य जीवनशैली, सरसफाइ र स्थानीय खेलकुद	१. भोजनको धारणा भन्न। २. दिवा खाजा तालिका प्रयोग गर्न। ३. भोजनको आवश्यकता बताउन ४. स्थानीय खेलहरुको सूची बनाउन। ५. स्थानीय खेलहरु	१. दिवा खाजको आवश्यकता र महत्व २. व्यक्तिगत सामग्रीहरुको हिफाजत र सरसफाइको परिचय र अभ्यास ३. स्थानीय खेलहरुको अभ्यास	१. भोजनको अर्थ २. दिवा खाजा तालिका ३. भोजनको आवश्यकता ४. डण्डीबियो, बाघचाल, कवर्डी आदि ५. स्थानीय खेलको अभ्यास	१. भोजनको अर्थ लेखिएको चार्ट र भोजन तालिका देखाउँदै छलफल गर्ने । २. विद्यालयमा स्थानीय रुपमा पाइने अन्न, तरकारी, फलफूलबाट बन्ने भोजनको प्रकारको तालिका बनाउने र दिवा खाजा तालिका अनुसार घर र विद्यालयमा प्रयोग गर्दा पुग्ने फाइदाको बारेमा बताउने । ३. भोजनको आवश्यकता र महत्वको बारेमा गीत बनाएर गाउन लगाउने। ४. सरसफाइको अर्थ र परिचय बताइ	१. स्थानीय अन्न, फलफुल र तरकारीहरु, फलफुल तथा तरकारीको चार्ट २. डण्डी, गट्टा आदि ३. सरसफाइ र फोहोरको चार्ट ४. खेल खेलेकों	१. भोजन अर्थ भन्न र लेख्न लगाउने। २. भोजनको आवश्यकता किन पर्छ सोध्ने । ३. दैनिक रुपमा घरमा प्रयोग गरिने भोजन तालिका बनाउन लगाउने। ४. सरसफाइको अर्थ र परिचय सोध्ने। ५. खेलको महत्व भन्न	२५

	खेल्न। ६. खेलको महत्व भन्न ७. व्यक्तिगत सरसफाई आफै गर्न सक्ने ८. सामान्य योग ध्यान र व्ययम गर्न	४. सामान्य योग ध्यान व्ययम	६. स्थानीय खेलको महत्व ७. योग ध्यान व्ययमको अभ्यास	आवश्यकताको बारेमा छलफल गराउने ५.डण्डीबियो बाघचाल, कवर्डी अभ्यास गराउने। ६. खेलको महत्व छलफल गराउने ७. विद्यालय रहेको समुदायमा उपलब्ध हुने खेलाडी तथा प्रशिक्षकहरुसँग विद्यार्थीहरुको अन्तरक्रिया गराउने।	भिडियो ५. विभिन्न योगको चार्ट ६. श्रब्य दृश्य सामाग्री	लगाउने। ६. विद्यार्थीले डण्डीबियो बाघचाल, कवर्डी खेल आदि खेलेको अवलोकन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण दिने। ७. खेलहरुको सुचि बनाउन दिने। ८. योग ध्यान व्ययम सम्बन्धी सीप भएको ब्यक्तिबाट सिप देखाउने र सोही अनुसार सोध्ने।	
प्रकोप ब्यवस्थापन वातावरण संरक्षण र बातावरणमैत्री विद्यालय	१. प्रकोप/विपद्को परिचय दिन २. आफ्नो वरिपरीको वातावरणको परिचय दिन। ३. वातावरण अनुकुल विद्यालयको परिचय दिन र त्यसको महत्व बताउन। ४. दुर्घटनाको सामान्य जानकारी दिन।	१. प्रकोप/विपद्को परिचय २. हाम्रो वातावरण ३. प्रकोप, दुर्घटना र बातावरणमैत्री विद्यालयको महत्व	१. प्रकोप अन्तर्गत बाढी, पहिरो भुक्षय, भुकम्प, हुरीवतास, आगलागी, चट्याङ, सडक दुर्घटना आदिको जानकारी २. प्राकृतिक वातावरण जस्तै वन, वन्यजन्तु, नदी खोलानाला, ढुङ्गा, माटो ३. मानव निर्मित वातावरण जस्तैः खेतिपाती, बगैचा, करेसाबारी, पोखरी,	१. बाढी, पहिरो, भुक्षय, भुकम्पको क्षति आगलागी, सडक दुर्घटना आदिको चित्र प्रस्तुत गर्ने र प्रत्येक चित्रका बारेमा छलफल गराउने। २. भूकम्प र त्यसले पुऱ्याउने हानि नोक्सानीका बारेमा बताउने, तत्सम्बन्धी चित्र प्रस्तुत गरी छलफल गराउने ३. शिक्षणमा सूचना प्रविधिको पनि प्रयोग गर्ने। ४. वातावरणको परिचय दिदा आफ्नै कक्षाकोठा, विद्यालय, घर तथा समुदायको वातावरणलाई उदाहरणको रुपमा छलफल गर्ने। ५. प्राकृतिक वातावरण जस्तै बन, बन्यजन्तु, नदी, खोलानाला, ढुङ्गा माटो तथा मानव निर्मित	१. बाढी, पहिरो, भूक्षय आदिको चित्र/पोस्टर २. भूकम्पले घर भत्काएको अवस्थाको चित्र ३. श्रब्यदृश्य सामग्री लगायतका सुचना प्रविधि ४. प्राकृतिक वातावरण जस्तै बन, बन्यजन्तु, नदी, खोलानाला, ढुङ्गा माटो चित्र ५. मावन निर्मित	१. आफ्नो घर वरिपरिका प्रकोप तथा विपद्को सूचि बनाउन लगाउने। २. आफूले देखेका/ भोगेका प्रकोप तथा विपद्का घट्नाहरुको नाम बताउन लगाउने। ३. वातावरणको अर्थ बताउन लगाउने। ४. वातावरणको प्रकार उदाहरण सहित भन्न लगाउने। ५. घरायसी औजार चलाउदा हुने दुर्घटनाको असर बताउन लगाउने।	१५

			कुवा, मानववस्ती, मन्दिर, गुम्वा, चैत्य, बालउद्यान आदि	वातावरण जस्तैः खेतिपाती, बगैचा, करेसाबारी, पोखरी, कुवा, मानववस्ती, मन्दिर, गुम्बा, चैत्य चर्च आदिको चित्र वा भ्रमणको माध्यमबाट छलफल गराउने। ६. सडक दुर्घटना, घरायसी सामाग्री/औजार संचालन गर्दा हुने दुर्घटनाको बारेमा छलफल गराइ तिनको असरबाट बच्ने तरिका छलफल गराउने। ७. वातावरण मैत्री विद्यालयको अवधारण उल्लेख नभएको।	वातावरण जस्तैः खेतिपाती, बगैचा, करेसाबारी, पोखरी, कुवा, मानववस्ती मन्दिर, गुम्बा, चैत्य र चर्च आदिको चित्र ६. श्रव्यदृश्य सामग्री लगायतका सुचना प्रविधि।		

कक्षा-४

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धी	बिषषवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भाव्य क्रियाकलाप	शिक्षण सामाग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य भार
हाम्रो नगरपालिका	१. आफ्नो नगरपालिकाको आफू बस्ने वडाको सिमाना बताउन। २. आफ्नो वडामा वसोबास गर्ने जनसंख्या र जातजाति विवरण बताउन। ३. आफ्नो वडामा रहेका विद्यालयहरुको संख्या र नाम बताउन। ४. नगरपालिकाको क्षेत्रफल बताउन।	१. राइनास नगरपालिकाको परिचय र वडागत विवरण २. शैक्षिक, जनसंख्या, जातिगत भौगोलिक वनावाट विवरण	१. राइनास नगरपालिकाको परिचय, वडागत जनसख्या २. वडागत जातजाति विवरण ३. आफ्नो वडामा रहेका तहगत विद्यालय विवरण र तिनीहरुको नाम	१. राइनास नगरपालिकाको नक्शा, चित्र प्रदर्शन गर्ने। त्यसका लागि जिल्लागत नक्साबाट राइनास नगरपालिका छुट्याउने र वाडहरुको सिमाना छुट्याउने र छिमिकी वडा नम्बर भन्न लगाउने। २. राइनास नगरपालिका अन्तर्गत आफ्नो वडामा रहेको जनसंख्या विवरणहरु महिला, पुरुष विभिन्न जातजाति विवरण शिक्षक खोज गर्ने र प्रदर्शन गर्ने त्यसका लागि विभिन्् मोडलमा देखाउने। जनसंख्या २०७८ को लिने। ३. आफ्नो वडामा रहेका विद्यालयहरुको संख्या त्यसको नाम तह बताउने आवश्यक रहेमा उक्त विद्यालय भम्रण गराउने।	१. जिल्लागत नगरपालिकाको नक्शा २. जनसंख्या विवरण २०७८ ३. विद्यालय विवरण सूचि ४. अन्य श्रब्य दृश्य सामग्रीहरु सम्भव भए सम्म	१. जिल्लागत नक्शाबाट आफ्नो पालिका छुट्याउन लगाउने। २. उक्त नक्साबाट आफ्नो वडा पहिचान गर्न लगाउने। ३. आफ्नो वडामा रहेको कुल जनसंख्या महिला पुरुषको संख्या भन्न लगाउने। ४. आफ्नो वडामा रहेका विद्यालय संख्या भन्न लगाउने। ५. आफनो वडामा रहेका विद्यालयहरुको नाम लेख्न लगाउने।	१६
प्राकृतिक स्रोत सम्पदा र जैबिक विविधता	१. आफ्नो पालिकामा रहेका प्राकृतिक सम्पदाहरु बनजङ्गल, खोलानाला ताल आदीहरुको प्रकार र महत्व बताउन। २. आफ्नो समुदाय भित्र रहेका प्राकृतिक सम्पदाहरुको परिचय	१. आफ्नो पालिकाको प्राकृतिक सम्पदाहरु र त्यसको महत्व २. आफनो सेवाक्षेत्रका जङ्गली जनावाहरु ३. जैविक	१. आफ्नो पालिकाको प्राकृतिक सम्पदाहरु (बनजङ्गल, खोलानाल, तालतलाउ, कुवा, ढुङ्गेधारा छुट्टा छुट्टै रुपमा प्रस्तुतिकरण) २. आफ्नो	१. शिक्षकले आफ्नो नगरपालिका र आफ्नो समुदायमा भएका प्राकृतिक सम्पदाहरुको सूचिकरण गरि त्यस्ता ठाउँहरुको अवलोकन गर्न लगाउने। २. सूचिकरण गरिएको सम्पदाहरुको परिचय गराउने। ३. सूचिकरण गरिएको सम्पदाहरुले हाम्रो जीवनमा पुराइएको सहयोग सम्बन्धमा छलफल गर्ने।	१. प्राकृतिक सम्पदाका रङ्गीन चित्रहरु २. बनजङ्गलका रङ्गीन चित्रहरु ३. श्रब्यदृश्य सामाग्रीहरु	१. प्राकृतिक सम्पदाको वर्गिकरण प्रकार लेख्न लगाउने। २. आफ्ना समुदायमा रहेको प्राकृतिक सम्पदाको परिचय लेख्न लगाउने। ३. बनजङ्गल जनावारहरुको सूचि लेख्न लगाउने र परिचय ४. प्राकृतिक सम्पदा र जङ्गली जनावरहरुको महत्व भन्न र लेख्न	१६

	दिन। ३. आफ्नो समुदायको सेवा क्षेत्रमा पाइने जङ्गली जनावारहरुको सूचिकरण गर्न। ४. जनावारहरुको परिचय दिन। ५. जैबिक विविधता वारेमा समान्य परिचय दिन।	विविधता	समुदायका जङ्गली जनावारको सूचीकरण र मुख्य जङ्गली जनावारको परिचय ३. जैबिक विविधता	४. जीवजन्तुहरुको सूचिकरण गर्ने र चित्रहरुबाट देखाउने र त्यसको परिचय गराउने। ५. सूचिकरण गरिएको सम्पदाहरुको सम्भव भएमा श्रब्यदृश्य सामग्रीहरुबाट प्रष्ट पार्ने। ६. जैबिक विविधताको उदाहरणहरु दिने जस्तै पानी, वनजङ्गल, मानिस एक आपसमा सम्बन्ध हुने परिचय दिने। जाडो गर्मी हुनु। ७. माथीका कार्यहरु गर्दा सम्बन्धीत ठाउँमा भ्रमण अवलोकन गराउने ८. सूचिकरण गरिएको सम्पदाहरुको महत्व सम्बन्धी जानकारी गराउने।		लगाउने। ५. जैबिक विविधताको धारणा भन्न र लेख्न लगाउने।	
संस्कार, संस्कृति, सामाजिक मुल्य र मान्यता	१. आफ्नो समुदाय वा नगरपालिकामा रहेका विभिन्न जातजातिहरुको पहिचान गरि तिनीहरुको संस्कार र संस्कृतिको पहिचान गर्न सक्ने। २. आफ्नो समुदायमा रहेका जातजातिहरुले मनाउने चाडपर्व रितिरिवाज महत्व बताउन सक्ने।	१. समुदायमा रहेका जातजाति विवरण र तिनीहरुको संस्कार संस्कृति २. विभिन्न समुदाय वर्गहरुको चाडपर्व रितिरिवाज महत्व ३. समुदायका विभिन्न मठ मन्दिरहरु ४. विभिन्न समुदाय वर्गहरुको भेषभुषा	१. समुदायमा रहेका जातजाति विवरणहरु (ब्राहमण, क्षेत्री, नेवार, गुरुङ्ग, दलित आदि) विवरणहरु २. आफनो समुदायका जातजातिका संस्कारहरु र संस्कृतिहरु मिलाई परिचय दिने। ३. समुदायमा रहेका जातजातिका	१. आफ्नो समुदाय वा नगरपालिका भित्र रहेका विभिन्न जातजातिको विवरण संकलन गर्ने जस्तै ब्राहमण, क्षेत्री, जनजातीका समुहहरु- जस्तै नेवार, गुरुङ्ग, तामाङ्ग, कुमाल आदि त्यस्तै दलित समुदाय- सार्की, दमै, कामी आदि संकलन गर्ने २. आफ्नो समुदाय वा नगरपालिका भित्र रहेका जाताजातिका संस्कार संस्कृति पहिचान गराउने। ३. आफ्नो समुदाय वा नगरपालिका भित्र रहेका जातजातिका चाडपर्व, रितिरिवाजको पहिचान गराउने ४. आफ्नो समुदायका मठ मन्दिर को	१. पोष्टर, चित्र जातजाति विवरण तालिका विभिन्न भेषभुषाहरु २. विभिन्न श्रब्यदृश्य सामाग्रीहरु	१. आफ्नो समुदायमा रहेका जातजाति विवरण भन्न लगाउने २. जातजाति र तिनीहरुको चाडपर्व वा भेषभुषा पहिचान गर्न लगाउने। ३. विद्यार्थीका क्रियाकलाप आधारमा शिष्ट्राचार सम्बन्धी मूल्याङ्कन गर्ने।	३२

	३. आफ्नो समुदायमा रहेका विभिन्न मठ मन्दिरहरुको सूचिकरण र त्यसको महत्व बताउन। ४. आफ्नो समुदायका विभिन्न जातजातिका भेषभुषाहरुको पहिचान गर्ने ५. शिष्ट्राचार शब्दहरुको आफ्नो व्यवहार प्रयोग गर्न सक्ने।	५. शिष्ट्राचार व्यवहारिक अभ्यास	भेषभुषाहरु पहिचान ४. समुदायमा रहेकाजातजातिका चाडपर्वहरुको महत्व ५. शिष्ट्राचार शब्दहरु	सूचिकरण गरि प्रस्तुत गर्ने, पोष्टर र चित्रबाट देखाउने। ५. विभिन्न जातजातिका भेषभुषाहरु प्रत्यक्ष अवलकोलन गरि देखाउने। ६. शिष्ट्राचारहरुको शब्द पहिचान गर्ने र त्यसलाई कक्षा कोठामा प्रत्यक्ष प्रयोगात्मक अभ्यास गराउने। ७. सकेसम्म मेला महोत्सवका चित्रहरु, भिडियोहरु देखाउने।			
धार्मिक ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१. आफ्नो पालिकामा रहेका धार्मिक स्थलहरुको पहिचान गर्न सक्नेछन्। २. आफ्नो पालिकामा रहेका ऐतिहासिक एवम पर्यटकीय क्षेत्रहरुको पहिचान गर्न सक्ने छन्। ३. आफ्नो पालिकामा रहेका धार्मिक ऐतिहासिक एवम	१. आफ्नो पालिकामा रहेका धार्मिक स्थल २. आफ्नो पालिकामा रहेका ऐतिहासिक एवम पर्यटकीय स्थल ३. आफ्नो पालिकामा रहेका धार्मिक स्थल, ऐतिहासिक एवम पर्यटकीय	१. आफनो समुदाय र पालिकामा रहेका धार्मिक स्थलहरु मठ, मन्दिर, गुम्बा, लगायतका विभिन्न स्थलहरु २. आफ्नो समुदाय र पालिकामा रहेका ऐतिहासिक स्थलहरु जस्तै राइनासकोट पर्यटकीय स्थल होमस्टे आदि	१. आफ्नो समुदाय र पालिका अन्तर्गत रहेका महत्वपूर्ण धार्मिक स्थलहरु पहिचान गर्ने र ति स्थलहरुलाई रङ्गीन चित्र वा फोटो देखाई विद्यार्थीहरुलाई परिचय गराउने र सम्भव भएमा आईसिटीको प्रयोग गरि श्रब्यदृश्य सामाग्रीबाट विद्यार्थीहरुलाई देखाउने। २. आफनो समुदाय नजिकमा रहेका स्थलको विद्यार्थीहरुलाई भ्रमण गराउने। ३. त्यस्तै गरी ऐतिहासिक एवम पर्यटकीय स्थलको पनि माथीकै प्रक्रिया अपनाई शिक्षण क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने। ४. त्यसैको आधारमा ति क्षेत्रको महत्व किन	१. धार्मिक स्थल / ऐतिहासिक स्थल तथा पर्यटकीय स्थलको फोटो चित्र र श्रब्यदृश्य सामाग्रीहरु	१. आफ्नो समुदाय वा पालिकाको धार्मिक स्थलको पहिचान गर्न लगाउने। २. आफ्नो समुदाय र पालिकाको ऐतिहासिक स्थलको पहिचान गर्न लगाउने। ३. आफ्नो समुदाय र पालिकाको पर्यटकीय स्थलको पहिचान गर्न लगाउने। ४. आफ्नो समुदाय / पालिकाको क्षेत्रहरुमा रहेका धार्मिक स्थल, ऐतिहासिक	१६

	पर्यटकीय क्षेत्रहरुको महत्व बताउन सक्ने छन्।	स्थलहरुको महत्व	३. आफ्नो समुदाय र पालिकामा रहेकाऐतिहासिक स्थलहरुको महत्व	छ। छलफल गराउने र शिक्षकले सहजिकरण गरि महत्वको जानकारी गराउने।		पर्यटकीय स्थलको महत्व बताउन लगाउने।	
पराम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि	१. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका पेशाको महत्व र फाइदा बताउन सक्ने। २. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका उद्यमशिलताको महत्व र फाइदा बताउन सक्ने। ३. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका प्रविधिहरुको महत्व र फाइदा बताउन।	१. पेशाको अवधारण महत्व र फाइदा २. उद्यमशिलताको अवधारणा महत्व र फाइदा ३. प्रविधिहरुको अवधारण महत्व र फाइदा	१. पेशाको अवधारण, अर्थ महत्व र फाइदाहरु २. उद्यमशिलताको अवधारण अर्थ महत्व र फाइदाहरु ३. प्रविधिहरुको अवधारण महत्व र फाइदाहरु	१. पेशाको अवधारणहरु उदाहरण सहित प्रस्तुत गर्ने। जस्तै पेशा भन्नाले कुनै मानिसको काम जस्ले आफ्नो समयको सदुपयोग गर्छ। (जस्तै टेलर, आरान, राडीपाखी बुन्ने, जुत्ता सिलाउने, उन बुन्ने) २. पेशाहरुको महत्व तथा फाइदाहरुलाई विद्यार्थीहरुको समूह बनाई छलफल गराउने। पेशा अपनाउने मानिसहरुसँग प्रत्यक्ष भेट गरि उनीहरुको भनाई बुझने। ३. उद्यमशिलताको अवधारणहरु उदाहरण सहित प्रस्तुत गर्ने जस्तै डोको, नाम्लो बुन्ने, झोला बनाउने, माटाका भाडा बनाउने, चर्खा आदि ढिकी जातो, स्याखु, छत्री गुन्द्री बुन्ने, परालको ठेउका, दुनाटपरी आदि। ४. उद्यमशिलताको महत्व फाइदाहरुको पनि माथी कै प्रक्रिया अनुसार छलफल गर्ने। ५. प्रविधिको अवधारण उदाहरण सहित प्रस्तुत गर्ने। ६. फर्निचर उद्योग, ग्रिल उद्योग, राडीपाखी बुन्ने, तान , नेपाली कागज निर्माण, मुर्ति निर्माणको सम्बन्धमा छलफल गर्ने त्यसको महत्व र फाइदाहरु बुदागत लेख्ने।	१. चार्टहरु, नक्शा विभिन्न उद्यमशिलता सामग्रीहरु स्थानीय परम्परागत उत्पादित सामग्रीहरु (डोको, नाम्लो, गुन्द्री, चकटी, ढकिया, भकारी आदि) २. श्रब्यदृश्य सामग्रीहरु सम्भव भए सम्म	१. पेशा व्यवसायको परम्परागत अर्थ भन्न लगाउने। २. उद्यमशिलता र प्रविधिको अर्थ भन्न लगाउने। ३. पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिको उदाहरणहरु भन्न लगाउने। ४. पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिको महत्व भन्न लगाउने।	१६

पोषण स्वस्थय जीवनशैली, सरसफाइ र स्थानीय खेलकुद	१. शरीरलाई फाइदा हुने र वेफाइदा हुने खानाहरु छुट्याउन। २. स्वस्थ्य र अस्वस्थ्य भोजनका फाइदा र वेफाइदाहरु वताउन। ३. स्वास्थ्य भोजनको प्रयोग गर्न । ४. सही किसिमबाट हातमुख धुने, सरसफाइ हुन सक्ने। ५. आफ्नो कोठाको सरसफाइ गर्न सक्ने। ६. विभिन्न स्थानीय खेलहरु जस्तै खुट्टी खेल्ने, दौड खेल्ने, समान्य बल खेल्ने आदि ७. सामान्य योगको परिचय दिन र अभ्यास गर्न सक्नेछन्।	१. स्वस्थ्य खाना र अस्वस्थ्य जङ्गफसड खाना २. यसका फाइदा र वेफाइदाहरु ३. स्वस्थ्य भोजन र खानाका प्रकार ४. सरसफाइको अवधारण र यसका क्षेत्रहरु व्यक्तिगत र पारिवारिक ५. विभिन्न खेलहरु स्थानीय चलनचल्तीका ६. योगको अवधारण र सरल योगहरु	१. स्वस्थ्य खाना र अस्वस्थ्य खाना सम्बन्धी धारणका प्रकार २. यसका फाइदा र वेफाइदाहरु ३. स्वस्थ्य भोजन र खानाका प्रकारहरु साहकारी र मंसाहरी ४. सरसफाइको अवधारणहरु यसका क्षेत्रहरु व्यक्तिगत सरसफाई पारिवारिक सरसफाइ टोल, कक्षाकोठा सरसफाइ ५. विभिन्न खेलहरुको परिचय स्थानीय चलनमा भएका खेलहरु ६. योगको अवधारण र सरल योग अभ्यास	१. शिक्षकले सुरुमा विद्यार्थी वा बालबालिकालाई आफुले खाने कुराहरुको टिपोट गर्ने। २. खाने कुराहरु घरमा बन्ने र बजारबाट किनेको छुटाउन लगाउने। ३. स्वस्थ्य खाना र अस्वस्थ्य खानाको बारेमा जानकारी गराउने ४. यसका फाइदा बेफाइदाहरु भन्न लगाउने। ५. पुन समूह विभाजन गरी सन्तुलित खानाको सम्बन्धमा छलफल गराउने। ६. पुन समूह बनाई उनीहरुलाई व्यक्तिगत सरसफाइ आफुले आफैलाई र त्यस पछि अरु साथीलाई सफाई गर्न लगाई व्यक्तिगत सरसफाइ धारणा दिने। त्यसै गरी पारिवारिक सरसफाइ अवधारण टोल र आफ्नो कक्षाको सरसफाईमा छलफल गराउने। ७. विभिन्न खेलहरु जानकारी दिई खेलहरु प्रयोगात्मक रुपमा खेलाउने। ८. योग अभ्यासको जानकारीमा छलफल गर्ने र केही अभ्यास गराउन त्यसका विभिन्न चित्र र आईसिटी युटुवबाट देखाउने।	१.खानेकुराहरुको चार्ट खाने सामाग्रीहरु सरसफाई युक्त नभएको मानिसको पोष्टर, खेल सामाग्रीहरु आदि	१. स्वस्थ्यकर खाना र जङ्कफुड छुट्याउन लगाउने। २. जङ्कफुडका वेफाइदाहरु भन्न लगाउने। ३. व्यक्तिगत सरसफाइ भनेको के हो भन्न लगाउने। ४. घरपरिवार र कक्षाकोठा सरसफाईको बारेमा भन्न लगाउने ५. विभिन्न खेलहरु खेल्न लगाउने ६. सामान्य योग अभ्यास गर्न लगाउने।	२०

प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र बाताबरणमैत्री विद्यालय	१. प्राकृतिक प्रकोपको उदाहरण बताउन। २. मानवनिर्मित प्रकोपको उदाहरण बताउन। ३. प्राकृतिक प्रकोप मानवनिर्मितको नकारात्मक असरहरु ४. बातावरणको धारणा भन्न र संरक्षण गर्ने तरिका भन्न ५. बातावरणमैत्री विद्यालयको धारणा बताउन	१. प्राकृतिक प्रकोप २. मानवनिर्मित प्रकोप ३. यसको असर र संरक्षण ४. वातावरण अवधारणा र संरक्षण ५. वातावरणमैत्री विद्यालय	१. प्राकृतिक प्रकोपहरु- हावाहुरी, भारी बर्षा, बाढी पहिरो, चटयाङ्ग आदि २. मानवनिर्मित प्रकोप- करेन्ट लाग्नु, कोलाहल, प्रदुषण आदि ३. यसको असर र संरक्षणका उपायहरु ४. वातावरण अवधारणासंरक्षण ५. बातावरण मैत्री विद्यालय- उपयुक्त बस्ने ठाउँ, शौचालय खेलमैदान आदि	१. प्राकृतिक प्रकोप सम्बन्धी घटनाहरु भएको ठाउँमा भ्रमण गराउने त्यहा बालबालिका लाई अवलोकन गर्न लगाउने त्यहीबाट परिचय गराउने। २. मानवनिर्मित प्रकोप सम्बन्धी घटनाहरु अवलोकन गराई त्यहीबाट यसको परिचय गराउने ३. तिनै घटनामा सम्बन्धीत अभिभावकहरु सँग छलफल गराई त्यसबाट पर्ने असरलाई टिपोट गर्ने त्यसबाट वच्न सक्ने वा संरक्षणका उपायहरुमा छलफल गराउने। ४. वातावरण भनेको के हो त्यसको बारेमा सबै बालबालिकामा छलफल गराउने र शिक्षकले सहजीकरण गर्ने। ५. विद्यालय र वातावरणको बारेमा बालबालिकाहरुमा छलफल गराउने र बालबालिकाहरुलाई सजिलो हुने विद्यालयहरु कस्ता हुन्छन् भनेर छलफल गर्ने, जस्तै बेन्च , टेबुल , शौचालय, खेलमैदान आदि	१. प्राकृतिक प्रकोप/ मानवनिर्मित प्रकोपका चित्र पोष्टर / विद्यालय नक्शा २. श्रव्यदृश्य समाग्रीहरु	१. प्राकृतिक प्रकोप र मानव निर्मित घटनाहरुको चित्रहरु देखाई प्रकार छुटयाउन लगाउने। २. प्राकृतिक प्रकोप र मानव निर्मित प्रकोपको परिचय भन्न लगाउने। ३. वातावरणका तत्वहरु लेख्न लगाउने। ४. वातावरणमैत्री विद्यालय सूचकहरु भन्न लगाउने।	१२

कक्षा-५

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धी	बिषषवस्तु	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सम्भाव्य क्रियाकलाप	शिक्षण सामाग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य भार
हाम्रो राइनास नगरपालिका	१. आफ्नो नगरपालिकाको नाम सबै वडाहरुको सिमाना बताउन। २. आफ्नो नगरपालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्या र जाताजातिको विवरण। ३. आफ्नो पालिकामा रहेका विद्यालयहरुको तहगत संख्या बताउन। ४. आफ्नो वडामा रहेका सामाजिक संघ संस्थाहरुको विवरण सहित परिचय दिन। ५. नगरपालिकाको क्षेत्रफल र जम्मा जनसंख्या बताउन। ६. नगरपालिकाको सिमना बताउन।	१. राइनास नगरपालिकाको परिचय, वडागत भौगोलिक विवरण २. आफ्नो पालिकामा बसोबास गर्ने जनसंख्याको बनोटको विवरण ३. आफ्नो पालिकामा रहेका विद्यालयहरुको विवरण ४. आफ्नो वडामा रहेका सामाजिक संघ संस्थाहरुको विवरण	१. राइनास नगरपालिकाको परिचय, वडागता भौगोलिक विवरण २. राइनास नगरपालिकामा बसोबसा गर्ने जनसंख्याको बनोटको विवरण ३. आफ्नो नगरपालिका भित्रका तहगत विद्यालय विवरण आधारभूत र माध्यमिक सहित। ४. आफू बसोबास गरेको वडामा रहेका विभिन्न सामाजिक संघ संस्थाहरुको विवरण	१. राइनास नगरपालिकाको नक्शा, चित्र प्रदर्शन गरी त्यसका आधारमा नगरपालिका भित्रका सम्पूर्ण वडाहरुको सिमना छुट्याउने। जिल्लाको नक्साको आधारमा नगरपालिकाको सिमना समेत छुट्याउने। २. पोष्टर, चार्टपेपर जस्ता सामाग्रीको प्रयोग गरि आफ्नो नगरपालिकाको महिला, पुरुष, दलित, जनजाति लगाएका संख्या याकिन गर्न लगाई जम्मा जनसंख्या पहिचान गर्न लगाउने। ३. प्र.अ तथा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा संग समन्वय गरि पालिका भित्रका आधारभूत एवं माध्यमिक विद्यालयको विवरण पहिचान गर्न लगाउने। ४. राइनास नगरपालिका सँग समन्वय गरी आफ्नो वडामा रहेका विभिन्न सामाजिक संघ संस्थाहरुको पहिचान गर्न लगाउने।	१. राइनास नगरपालिकाको नक्सा २. सान्दर्भिक चित्र, पोष्टर, चार्ट, भिडियो, श्रश्यदृश्य सामग्री आदि।	१. आफू बसोबास गरेको नगरपालिकाको वडाहरुको सिमाना पत्ता लगाउने। २. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका जम्मा जनसंख्या बताउने। ३. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका तहगत विद्यालय संख्या बताउने। ४. कक्षा क्रियाकलापको निरीक्षण गरेर। ५. आफ्नो वडामा रहेका सामाजिक संघ संस्थाहरुको नाम र काम छोटकरीमा बताउने।	१६

प्राकृतिक स्रोत सम्पदा र जैबिक विविधता	१. राइनास नगरपालिका भित्रका प्राकृतिक स्रोतहरुको फाइदाहरु बताउन। २. राइनास नगरपालिका भित्र रहेका विभिन्न प्राकृतिक स्रोतहरुको संरक्षण गर्ने तरिकाहरु बताउन। ३. आफ्नो नगरपालिका भित्रका विभिन्न जङ्गली जनावारको बारेमा जानकारी दिन। ४. जैबिक विविधताको महत्व बताउन।	१. राइनास नगरपालिकामा रहेका प्राकृतिक स्रोतको पहिचान , फाइदा र संरक्षण २. राइनास नगरपालिका भित्र रहेका जंगली जनावारहरु ३. जैबिक विविधताको महत्व	१. राइनास नगरपालिका भित्रका बनजंगल, नदी खोला , ताल पोखरी कुवा , झरना ढुङ्गेधारा रहेको मूलको पहिचान र फाइदा २. प्राकृतिक स्रोतहरुको संरक्षण ३. राइनास नगरपालिका भित्रका जन्तु जनावार, किरा चराचुरुङ्गी, बनजंगल आदिको संरक्षण।	१. प्राकृतिक स्रोतहरु र जन्तु जनावरहरुको वारेमा छलफल गरि तिनको महत्व बताउन लगाउने। २. नजिकैको बनजङ्गल ताल, कुवा, नदीको अवलोकन भ्रमण गराइ तिनीहरुबाट के कस्ता फाइदा प्राप्त हुन सक्छन् छलफल गरि टिपोट गर्न लगाउने। ३. अग्रज बुढापाका सँग अन्तरक्रियामा गराइ जंगली जनावारको विगत र हालको उपस्थितिको बारेमा छलफल गराउने। ४. जैविक विविधता सम्बन्धी डकुमेन्टरी गुगलबाट विद्यार्थीलाई देखाइ छलफल गराउने।	१. प्राकृतिक सम्पदाको रङ्गीन चित्रहरु, जङ्गली जनावारहरुको चित्र र भिडियो २. जैविक विविधता सम्बन्धी डकुमेन्टरी	१. बनजङ्गलबाट प्राप्त गर्न सकिने फाइदाहरुको सूची बनाउन लगाउने। २. नदी, खोला , ताल कुवाको महत्व बताउन लगाउने। ३. वनजङ्गल तथा नदीनाला, कुवाको ढुङ्गेधाराको संरक्षण किन गर्नु पर्दछ भनि मूल्याङ्कन गर्न लगाउने। ४. जङ्गली जनावर तथा प्राकृतिक स्रोतहरुको पहिचान गरी तिनीहरुको संरक्षण तथा महत्व उल्लेख गर्न लगाउने।	१६
संस्कार, संस्कृति, सामाजिक मुल्य र मान्यता	१. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका विभिन्त जातजातीहरुको संस्कार र संस्कृतिको पहिचान गरि महत्व बताउन। २. आफ्नो	१. आफ्नो नगरपालिका भित्रका विभिन्न जातजाति विवरण र तिनीहरुले मनाउने संस्कार । २. पालिका भित्रका	१. राइनास नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरुको संस्कार र संस्कृतिको महत्वको बारेमा बताउने। २. राइनास	१. आफ्नो पालिकाभित्र रहेका विभिन्न मानिसहरुको विवरण संकलन गरि तिनीहरुको संस्कार र संस्कृतिको बारेमा छलफल गराई कुन जातिका कुन संस्कार संस्कृति हुन छलफल गराउने। २. राइनास नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरुको मनाउने चाडपर्वको बारेमा छलफल गराई तिनीहरुको महत्व समेत	१. चाडपर्व चित्रहरु, अडियो भिडियो सामाग्री, विभिन्न जातजातिका भेषभुषा लगाएतका पोष्टर आदी।	१. आफ्नो नगरपालिका भित्रका विभिन्न जातजातिहरुको संस्कार संस्कृतिहरुको सूची बनाउने। २. विभिन्न जातजातिहरुले मनाउने चाडपर्व र तीनको महत्वको सूची बनाउन लगाउने। ३. आफ्नो नगरक्षेत्रका मठ	३२

	नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरुले मनाउने चाडपर्व र रितिरिवाजलाई संरक्षण र जगेर्ना गर्न सक्ने। ३. आफ्नो पालिका भित्रका विभिन्न मठ मन्दिरहरुको संरक्षण गर्ने तरिका बताउन सक्छन्। ४. आफ्नो पालिका भित्रका मानिसहरुको भेषभुषाको पहिचान गरि महत्व बताउन सक्ने। ५. सामान्य शिष्टाचारलाई व्यवहारिक रुपमा प्रयोग गरि तिनको महत्व उल्लेख गर्न सक्ने।	मानिसहरुले मनाउने चाडपर्व र रितिरिवाजको विवरण। ३. आफ्नो पालिका भित्रका विभिन्न मठ मन्दिरहरुको विवरण ४. आफ्नो पालिका भित्रका मानिसहरुको भेषभुषा सम्बन्धित विवरण ५. शिष्टाचारका व्यवहारिक अभ्यास	नगरपालिका भित्रका विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले बनाउने चाडपर्व र रितिरिवाजको संरक्षण र जगेर्ना गर्ने। ३. राइनास नगरपालिका भित्रका विभिन्न मठ मन्दिर एवं अन्य पाटी पौवाको संरक्षण गर्ने तरिका ४. आफ्नो पालिका भित्रका जनजातिहरुले लगाउने विभिन्न भेषभुषाको महत्व बताउन। ५. घर तथा अन्य क्षेत्रमा प्रयोग हुने सामान्य शिष्टाचारको शब्दहरु व्यवहारिक रुपमा प्रयोग गर्ने।	बताउन लगाउने। ३. आफनो नगरपालिका भित्रका विभिन्न मठ मन्दिरहरुको अवलोकन भ्रमण गराई तिनको संरक्षण र महत्व बताउन लगाउने। ४. भेषभुषा जातीगत रुपमा अवलोकन वा डकुमेन्ट्री मार्फत हेर्न लगाइ जातजातिका भेषभुषा पहिचान र तीनको महत्व बताउने। ५. सामान्य शिष्टाचारलाई व्यवहारिक रुपमा घर वा विद्यालयमा प्रयोग गर्न लगाई अन्य क्षेत्रमा पनि लागु गराउन लगाउने।		मन्दिरहरुको संरक्षण गर्ने तरिका उल्लेख गर्न लगाउने। ४. नगरपालिका भित्रका जातजातीले लगाउने भेषभुषा र तीनको महत्व उल्लेख गर्ने। ५. व्यवहारिक रुपमा सामान्य शिष्टाचारको प्रयोग कक्षा क्रियाकलापको आधारमा गर्ने।	

धार्मिक ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल	१. आफ्नो पालिकामा रहेका धार्मिक स्थलहरुको पहिचान गरि तिनको महत्व बताउन। २. आफ्नो पालिकामा रहेका ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान गरि तिनको महत्व उल्लेख गर्न सक्नेछन् । ३. आफ्नो पालिका भित्रका धार्मिक ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको संरक्षण गर्ने तरिकाहरु बताउन।	१. राइनास नगरपालिकाका ऐतिहासिक स्थल, पर्यटकीय स्थलहरु र धार्मिक स्थलहरु २. धार्मिक, ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको संरक्षण गर्ने तरिका।	१. राइनास नगरपालिका भित्रका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय २. राइनास नगरपालिका भित्रका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको महत्व ३. राइनास नगरपालिका भित्रका धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलहरुको संरक्षण	१. आफ्नो पालिका भित्रका धार्मिक स्थलहरुको स्थलगत अवलोकन भ्रमण गराइ तीनको परिचय महत्व र संरक्षण गर्ने तरिकाको बारेमा छलफल गरि निष्कर्ष निकाल्ने। २. आफ्नो पालिका भित्र रहेका ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरु राइनासकोट, जोगी गुफा, शिव ढुन्डुर गुफा, चक्रतीर्थ धाम, सर्वोदय सेवा आश्रम, कालिका मन्दिर, पन्थेडाडाँ, धमिलीकुवा, भक्तिपार्क, राम्चे गुफा, सिद्धमाई थान जस्ता स्थानहरुको स्थलगत अवलोकन भम्रण गराई छलफल एवै अन्तरक्रिया मार्फत ती स्थानहरुको परिचय महत्व र संरक्षण गर्ने तरिकाहरुको बताइदिने र छलफल एवं प्रश्नोतर गरी निष्कर्ष निकाल्ने।	१. ऐतिहासिक स्थलका फोटोहरु, पम्प्लेट, ऐतिहासिक लेख, डकुमेन्ट्री र भिडियो	१. आफ्नो पालिका भित्रका धार्मिक स्थलहरुको संरक्षण गर्ने तरिका बताउन लगाउने। २. आफ्नो पालिका भित्रका ऐतिहासिक एवं पर्यटकीय स्थलहरुको सूची बनाइ तिनको महत्व र संरक्षण गर्ने तरिका बताउन लगाउने। ३. आफ्नो पालिका भित्रका धार्मिक स्थलहरुको पहिचान गर्न लगाउने।	१६
पराम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधि	१. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका पराम्परागत उद्यमशिला र प्रविधिको अन्तर सम्बन्ध बताउन। २. आफ्नो नगरपालिकामा रहेका पराम्परागत पेशा	१. नगरपालिका भित्रका परम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिको अन्तरसम्बन्ध २. पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिको जीविकोपार्जनमा	१. राइनास नगरपालिका भित्रका परम्परागत पेशा उद्यमशिलता र प्रविधिको अन्तरसम्बन्ध बताउन। २. स्थानीय स्तरका परम्परागत पेशा,	१. राइनास नगरपालिका भित्रका पराम्परागत पेशा सिलाइ बुनाई माटोको काम, आरानको काम ढिकी जातो, कोल, उन बुनाई, निगालो तथा बासको कामको बारेमा छलफल गराई तिनीहरुको उपयोगिता, महत्व र जीविको पार्जनमा पार्ने प्रभावको बारेमा निचोड निकाल्ने। २. परम्परागत पेशा अपनाएका मानिसहरु सँग प्रत्यक्ष अवलोकन अन्तरक्रिया गरि तिनको	१. स्थानीय स्तरमा प्रचलित परम्परागत सामाग्रीहरु, आरान, कल, चर्खा, डोको थुम्सेका चित्रहरु, पोष्टर, परम्परागत सामाग्री भिडियो अडियो सामाग्री	१. परम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिको अन्तर सम्बन्ध बताउन लगाउने। २. परम्परागत पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिको प्रयोगले मानिसको जिवीकोपार्जनमा पारेको सकारात्मक प्रभावको बारेमा बताउन लगाउने। ३. परम्परागत प्रविधिले	१६

	उद्यमशिलता र प्रविधिले जीविको पार्जनमा पार्ने सकारात्मक प्रभावको बारेमा बताउन।	पार्ने प्रभाव	उद्यमशिलता र प्रविधिको जीविकोपार्जनमा पार्ने सकरात्मक प्रभावको बारेमा बताउन।	जीविकोपार्जनमा पार्ने प्रभावको बारेमा छलफल गराइ टिपोट गर्न लगाउने। ३. पेशा, उद्यमशिलता र प्रविधिहरुको बारेमा छलफल सहित तुलनात्मक अध्ययनको लागि समुहगत छलफल गराइ टिपोट गर्न लगाउने।		मानिसलाई पार्ने सकरात्मक प्रभाव र प्रविधिको प्रयोगको वर्तमान अवस्थाको तुलना गर्न लगाउने। ४. स्थानीय प्रविधिमा आधारित सामाग्रीहरुको आर्थिक प्रभावको वारेमा बताउन लगाउने।	
पोषण , स्वस्थ्य जीवनशैली, सरसफाइ र स्थानीय खेलकुद	१. सन्तुलित भोजनको परिचय र महत्व बताउन। २. आफ्नो घर विद्यालय र टोलको सरसफाइ गर्न र तिनको महत्व बताउन। ३. स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरु जस्तैः भालेजुधाई, कवडी आदि खेलहरु खेल्न। ४. सामान्य योगसनका आसनहरु र श्वासप्रश्वासका विधिहरु गर्न सक्नेछन्। ५. योग र व्यायमको अवधारण र महत्व	१. सन्तुलित खानाको परिचय, सन्तुलित खानाको महत्व २. सामुदायिक सरसफाइ र तीनको महत्व ३. स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरु ४. योग तथा व्यायमको अवधारण र महत्व	१. सन्तुलित भोजनको महत्व २. आफ्नो घर विद्यालय र टोलको सरसफाइ तथा तिनीहरुको महत्वको जानकारी ३. स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरु सिप र तरिका ४. सामान्य योग तथा व्ययमको अवधारण र महत्व	१. सन्तुलित भोजन सम्मिलित पोष्टर, चित्र भिडियो प्रस्तुत गर्दै सन्तुलित भोजनको परिचय र महत्वको बारेमा छलफल गराउने तथा तिनीहरुको सूची तयार गर्न लगाउने र महत्व बताउन लगाउने। २. आफ्नो घर विद्यालय तथा साप्ताहिक रुपमा टोलको समेत सरसफाइमा विद्यार्थीहरुलाई प्रत्यक्ष संलग्न गराइ सरसफाइको आवश्यकता र महत्व टिपोट गरी अन्तक्रिया गराउने। ३. स्थानीय तथा आफ्नो परिबेश अनुसार खेलिने खेलहरु जस्तै भालेजुधाइ, कवाडी आदि जस्ता खेलहरु आपसमा विद्यार्थीहरुबीच खेल्न लगाइ तिनको खेल्ने तरिका र उपयोगिताको बारेमा टिपोट गरी छलफल गराउने। ४. भिडियो मार्फत सामान्य योग आशन तथा स्वाश्स प्रश्वास सम्बन्धी क्रियाहरु गराउने र तीनको महत्व टिपोट गरी छलफल गराउने।	१. सन्तुलित भोजन सम्बन्धी पोष्टर, चित्रहरु र भिडियोहरु २. योग तथा व्यायमको पोष्टरहरु	१. सन्तुलित भोजनको परिचय दिन लगाउने। २. सन्तुलित भोजनको महत्व बताउन लगाउने र घर विद्यालयमा सन्तुलित भोजन प्रयोग गर्ने लगाउने। ३. घर विद्यालय र टोलको सफाइको महत्व उल्लेख गर्न लगाउने। ४. स्थानीय तथा आफनो परिवेश अनुसार खेलिने खेलहरु प्रत्यक्ष खेली मूल्याङ्कन गर्ने। ५. सामान्य योग आशन तथा व्यायमहरु गर्न लगाई प्रत्यक्ष मूल्याङ्कन गर्ने। ६. योग तथा व्यायमको महत्व उल्लेख गर्न लगाउने।	२०

	बताउन सक्नेछन्।						
प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण र बातावरणमैत्री विद्यालय	१. प्राकृतिक र मानव जन्य प्रकोप / विपदका बारेमा बताउन २. स्थानीय वातावरणका संरक्षणका उपायहरु बताउन। ३. वातावरण मैत्री विद्यालयको महत्व बताउन।	१. मानव निर्मित प्रकोप र प्राकृतिक प्रकोप विपदका तुलना २. वातावरण संरक्षणका तरिकाहरु ३. वातावरण मैत्री विद्यालय	१. प्राकृतिक प्रकोप विपदका बारेमा बताउन। २. मानवनिर्मित प्रकोपको बारेमा बताउन। ३. प्राकृतिक प्रकोप विपद अन्तर्गत बाढी, हुरीबतास, चट्याङ, असिना, भुकम्प ४. मानवनिर्मित प्रकोप/ विपद जस्तै आगलागि, महामारी, बमवारी, सडक तथा अन्य दुर्घटना जनावारको टोकाइ ५. स्थानीय वातावरण संरक्षणका उपायहरु ६. वातावरणमैत्री विद्यालय र यसको महत्व।	१. आफ्नो वरिपरिको नजिकैको बगैचा, बन नर्सरी सिमसार क्षेत्र, संस्कृति क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराइ तिनीहरुको महत्व र संरक्षण गर्ने तरिकाको बारेमा छलफल गराइ महत्व तथा संरक्षणका उपायहरु टिपोट गर्न लगाउने। २. बाढी, पहिरो, चट्याङ्ग भुकम्पले पार्ने असरहरुको बारेमा कक्षा कोठामा शैक्षिक सामाग्री सहित छलफल गराइ तिनका असरहरुको बारेमा टिपोट गर्न लगाउने। ३. मानवनिर्मित प्रकोप विपदको बारेमा श्रब्यदृश्य सामाग्री मार्फत छलफल गराइ प्रकोप विपदबाट बच्ने तरिका समेत टिपोट गर्न लगाउने। ४. विद्यालयको वरिपरिको अवस्था वातावरण अनुकूल भए नभएको विषयमा छलफल गराइ वातावरण मैत्री विद्यालयको भिडियो समेत देखाएर वातावरण मैत्री विद्यालयको महत्व टिपोट गरि छलफल गर्न लगाउने।	१. विभिन्न प्रकोपका अडियो, भिडियो सामाग्री चित्र पोष्टर आदि।	१. आफ्नो वरिपरि घटेका प्राकृतिक प्रकोपहरुको सूची बनाउन लगाउने। २. प्राकृतिक प्रकोपहरुको असरको बारेमा बताउन लगाउने। ३. मानवनिर्मित प्रकोपको असरको बारेमा सूची बनाउन लगाउने। ४. वातावरणमैत्री विद्यालयको अवधारण र महत्व उल्लेख गर्न लगाउने। ५. घरायसी औजार चलाउदा हुने दुर्घटनाको सूची बनाउन लगाउने। ६. वातावरण संरक्षण गर्ने तरिकाहरु टिपोट गर्न लगाउने।	१२